De visscherijen, geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven

Matthias de Vries

bron
Matthias de Vries, *De visscherijen, geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven.* E.J. Brill, Leiden 1858.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vrie042viss01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

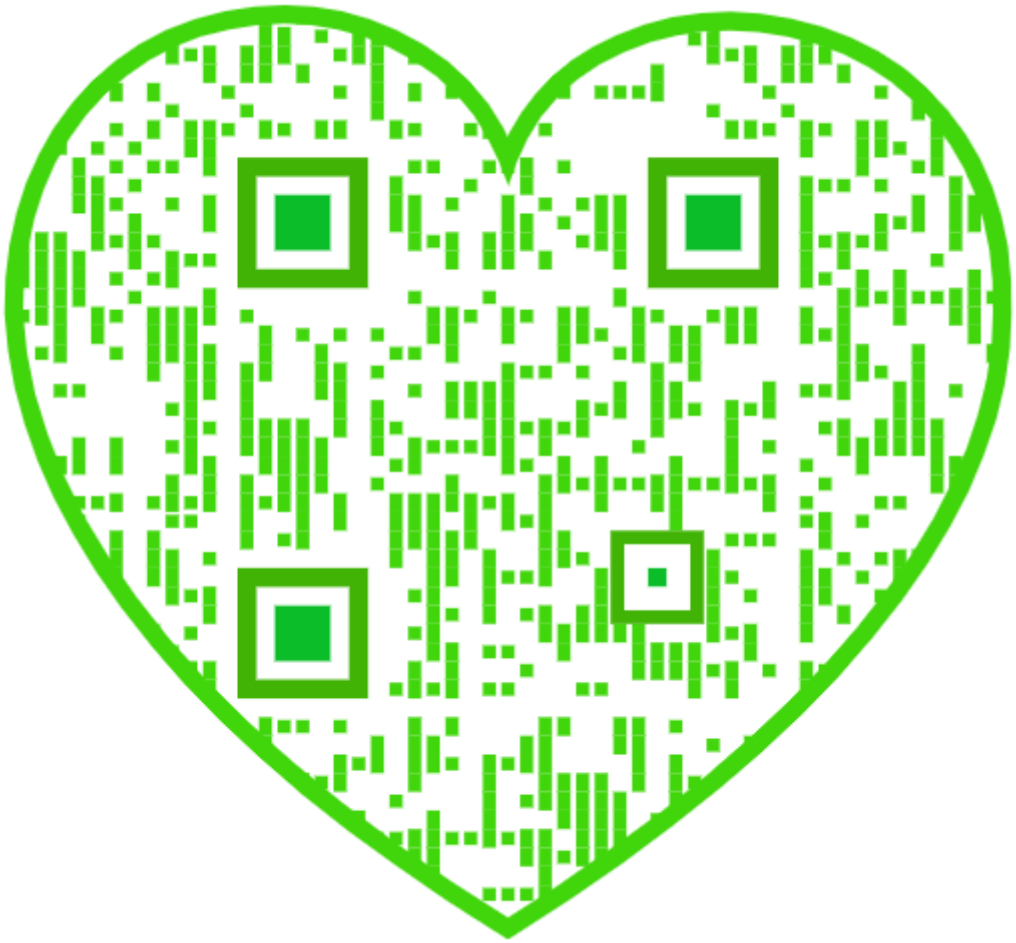

[De visscherijen, geheeten het Vroon, ten jare 1433 aan de stad Leiden in erfpacht gegeven]

Den 14 Jan. l.l. heeft het Provinciaal Geregtshof van Noord-Holland, regt doende in hooger beroep, uitspraak gedaan in het bekende regtsgeding tusschen de stad Leiden en den Staat der Nederlanden, over den eigendom der drooggemaakte gronden van het Haarlemmermeer. Het vroeger gewezene vonnis der Amsterdamsche Regtbank is bij die uitspraak bevestigd, en alzoo aan de stad Leiden haar eisch ontzegd. Van de overwegingen, die het Hof tot deze beslissing hebben geleid, is het publiek in staat gesteld kennis te nemen. De hoofdzaak daarbij was de uitlegging der woorden, voorkomende in den brief van 21 April 1433, waarbij Hertog Filips van Bourgondië, als Graaf van Holland, aan de stad Leiden in erfpacht geeft de *visscheryen, omtrent onser stede gelegen, geheten dat Vroon*. In het arrest van het Hof leest men daaromtrent de volgende overweging[1)]:

> ‘dat, volgens de duidelijke woorden van dien brief, aan de stad Leiden is verpacht de *visscherij*, het Vroon geheeten, en alzoo niet het *vischwater*, maar alleen het *vischregt;*’
>
> ‘dat, bij dien duidelijken zin van het woord *visscheryen*, men noodeloos tot eene overdragtelijke

1) *Weekblad van het Regt*, 11 Febr. 1858, bl. 2.

opvatting van dat woord zijne toevlugt zou moeten nemen, om daaraan de beteekenis van *vischwater* te geven.'

Het was niet zonder bevreemding, dat ik deze woorden las. De aard van het groote regtsgeding, en de grond waarop de eisch van Leiden steunde, was mij tot dusverre vreemd gebleven[1]; onbevooroordeeld kon ik de bewoordingen van den giftbrief lezen, die ik voor het eerst met aandacht beschouwde. Maar geheel buiten deze regtzaak om, alleen op grond van de studie der Middelnederlandsche taal, die steeds het hoofddoel van mijn streven was, had ik altijd gemeend, dat *visscherie* in de 15e eeuw geene andere beteekenis had dan die van *vischwater*, en eerst later, na de Bourgondische regering, de tegenwoordige opvatting van *het visschen* of *vischregt* had aangenomen. Ik meende, dat die beteekenis van *vischwater*, wel verre van eene overdragtelijke opvatting te zijn, integendeel de eigenlijke en oorspronkelijke, ja destijds de eenige beteekenis des woords mogt heeten. Het moest mij derhalve treffen, in de uitspraak van het Hof eene zoo lijnregt verschillende verklaring te vinden, en dat wel als den *duidelijken zin van het woord*, en als eersten en voornaamsten grond, waarop de verdere overwegingen steunden. De eerbied voor het achtbaar Geregtshof gedoogde geene ligtvaardige ontkenning van hetgeen door bekwame regtsgeleerden rijpelijk

1) Ik moet dit tot mijn leedwezen - welligt tot mijne schande - bekennen. Maar de rustige beoefenaar der letteren leeft veelal *alienus a forensibus negotiis*.

overwogen en als de slotsom van grondig onderzoek uitgesproken was. Maar met allen eerbied voor het hooge Collegie kon ik toch mijne meening niet zonder bepaalde redenen laten varen, en redenen waren door het Hof niet bijgebragt. Daar de zaak nu eenmaal mijne belangstelling had opgewekt, besloot ik, mij bekend te maken met hetgeen tot hiertoe over het onderwerp was geschreven, en een opzettelijk taalkundig onderzoek in te stellen naar de ware beteekenis van het woord *visscherie* ten jare 1433. De uitkomst van dat onderzoek heeft mij in mijn gevoelen volkomen bevestigd, en mij tot de stellige overtuiging gebragt, dat inderdaad *visscherie* destijds niets anders dan *vischwater* beteekende, en eerst later, eerst na 1600, als *vischregt* werd opgevat. In het belang eener zaak van zooveel gewigt, acht ik mij geroepen, mijne beschouwingen niet voor mijzelven te houden, maar vrijmoedig aan het oordeel mijner landgenooten te onderwerpen. Waar zoovele regtsgeleerden, die het geschilstuk aan alle zijden onderzocht, al het voor en tegen gewikt en gewogen hebben, eenparig van oordeel zijn, dat de hoofdzaak eigenlijk nederkomt op de juiste beteekenis der bewoordingen van den giftbrief, kan het wel niet als eene aanmatiging worden beschouwd, wanneer een beoefenaar onzer middeleeuwsche taal, die juist ijverig bezig is met de bewerking van een Middelnederlandsch woordenboek, zijne gedachten over den zin dier bewoordingen mededeelt. Het is veeleer een pligt jegens de wetenschap en het algemeen belang, datgene niet achterwege te houden, wat misschien zal kunnen strekken om, uit een taalkundig

oogpunt, het gewigtige vraagstuk eenigzins nader op te helderen. Maar ziedaar dan ook het standpunt aangewezen, waarbij ik mij uitsluitend zal bepalen: de taalkundige beschouwing der zaak. Al wat daarbuiten gaat, al wat tot het gebied der regtsgeleerdheid behoort, ligt geheel buiten de grenzen mijner bevoegdheid: ik zal mij wel wachten op dat gebied een enkelen stap te wagen. Mijn oogmerk is niet, den eisch der stad Leiden te verdedigen - waarvoor het trouwens te laat is -: ik wensch alleen, naar vermogen iets bij te dragen tot regt verstand der woorden, waarop de aanspraak van Leiden berustte. De gevolgtrekkingen, daaruit af te leiden, laat ik gaarne aan diegenen over, die daartoe bevoegd en geroepen zijn.

Ik behoef dan ook niet te vreezen, dat ik, als inwoner van Leiden, den schijn van partijdigheid op mij zal laden, omdat mijn onderzoek ten voordeele van hare bewering is uitgevallen. Ik ben mij bewust, dat ik geene partij gekozen, maar geheel zelfstandig, en onafhankelijk van het regtsgeding, niets anders gedaan heb dan de taalkundige vraag in gemoede te overwegen. Daarenboven, zoo ik inwoner van Leiden ben, evenzeer ben ik burger van Nederland. De belangen van den Staat zijn mij niet minder dierbaar, dan die van de stad, waar onze hoogeschool is gevestigd. *Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica veritas*. Mede te werken tot opsporing der waarheid, in het vak van wetenschap dat mij is opgedragen: ziedaar het eenige wat ik verlang.

I. Visscherij.

De juiste bepaling van de beteekenis der woorden uit vroegere eeuwen is eene zaak, die dikwijls een veelomvattend onderzoek en altijd groote behoedzaamheid vereischt. Waar het een woord betreft, dat thans geheel verouderd en voor ons geslacht onverstaanbaar geworden is, moge de taak het moeilijkst schijnen, maar is zij inderdaad het gemakkelijkst. De hedendaagsche taal heeft dan volstrekt geen invloed op ons oordeel; wij kunnen vrij en onbeneveld uit het verband, waarin het woord voorkomt, de juiste opvatting nagaan, en door vergelijking van verschillende plaatsen, die elkander aanvullen of ophelderen, den waren zin bepalen. Maar indien het een woord geldt, dat nog heden leeft in de taal die wij zelven spreken, dan is de zwarigheid grooter en zijn wij aan het gevaar van vergissing eerder blootgesteld. Onwillekeurig staan wij onder den invloed van het taalbewustzijn, dat ons spreken beheerscht, en al ligt brengen wij iets van den zin, waarin wij gewoon zijn een woord op te vatten, op datzelfde woord over, waar wij het aantreffen in vroegere geschriften. En toch, de tegenwoordige beteekenis van een woord beslist niets, vol-

strekt niets, voor de beteekenis die het eertijds gehad heeft. Zij kan ja dezelfde, maar zij kan ook evenzeer hemelsbreed verschillende zijn. Door uitbreiding of inkrimping van het begrip, door toepassing, overdragt enz. zijn de woorden in den loop der tijden allengs van de oorspronkelijke opvatting tot allerlei afgeleide beteekenissen verschoven; en hoe meer men dit verschijnsel met aandacht nagaat en de taal van vorige eeuwen met die van heden vergelijkt, des te meer komt men tot de overtuiging, dat bijna in alle woorden de hedendaagsche beteekenis van de vroegere verschilt. Men gevoelt, welke verpligting hieruit voortvloeit voor hem, die met juistheid zal bepalen, in welken zin een woord op een gegeven tijdstip werd opgevat. Hij moet beginnen met het begrip, dat wij thans aan dat woord verbinden, voor goed op zijde te zetten; hij moet dat woord geheel objectief beschouwen, als iets dat hem tot dusverre vreemd was en waarvan hij de beteekenis niet kent; om dan, vrij van alle vooroordeel, te rade te gaan bij de schrijvers, die toen ter tijde leefden, en van hen een getuigenis te vragen, dat *zij* alleen bevoegd zijn te geven. Zeker, het is niet zoo gemakkelijk, zich van den indruk der levende taal geheel vrij te maken, om volkomen onbeneveld het spraakgebruik van vervlogene dagen waar te nemen. Het is eene taak, die veel omzigtigheid en langdurige oefening vordert. Maar het is tevens voor den taalvorscher eene onontbeerlijke voorwaarde, zonder welker getrouwe vervulling hij nooit het voorgeslacht zóó zal leeren verstaan, als het inderdaad heeft gesproken.

Het hier gezegde is op het woord *visscherij* volkomen toepasselijk. *Wij* hechten aan dat woord de beteekenis 1°. van *het visschen*, als bedrijf; 2°. met ligte overdragt, van *het regt tot visschen*, het *vischregt*. Volgt nu daaruit, dat *visscherie* in een stuk van 1433 hetzelfde zal beteekenen? Volstrekt niet, evenmin als men *a priori* zou mogen aannemen, dat de beteekenis destijds verschillend was. De zaak is eenvoudig deze: met dat tegenwoordige begrip hebben wij *in casu* niets te maken, het is bij ons onderzoek volmaakt onverschillig; even als het voor de bepaling der hedendaagsche beteekenis niets afdoet, wat er van het woord over vier eeuwen zal geworden zijn. De vraag is alleen: *hoe hebben de Hollanders van* 1433 *het woord opgevat?* en die vraag kan alleen door hen zelven worden beantwoord.

Heeft men bij de uitlegging van *visscherie* altijd dit beginsel voor oogen gehouden? Heeft men zich geheel los gedacht van de tegenwoordige taal, en de verklaring, die men zocht, alleen aan het getuigenis van tijdgenooten ontleend? Het is geoorloofd, een bescheiden twijfel te uiten. Overal zie ik de beteekenis van *vischregt* eenvoudig aangenomen, als iets dat algemeen bekend, dat voor ieder duidelijk is, waarbij men zich slechts behoeft te beroepen op ons aller taalbewustzijn. Nergens vind ik aangewezen, dat die beteekenis in de 15e eeuw werkelijk bestond; nergens zelfs een enkel voorbeeld aangehaald, waardoor het regt om die verklaring aan te nemen kan worden gestaafd. Mag men derhalve niet vermoeden, dat het hedendaagsch spraakgebruik onwillekeurig te

veel invloed op de uitlegging gehad heeft, en dat die uitlegging dus alles behalve vast en zeker is, omdat zij beheerscht werd door de toevallige verschijnselen van het heden, en niet uit de stellige waarneming van het verleden als noodwendige gevolgtrekking werd afgeleid? Men stelle eens, dat de uitlegging van een dergelijken giftbrief aan Fransche regtsgeleerden ware opgedragen. Wel denkelijk ware dan de verklaring in tegenovergestelden zin uitgevallen; want in het Fransch heeft *pêcherie* nooit iets anders dan *vischwater* beteekend; het zou een Franschman onmogelijk zijn, daarbij aan *vischregt* te denken[1]. Maar heeft men nu wel grondig onderzocht en beslissend uitgemaakt, of het oude *visscherie* met ons hedendaagsche *visscherij*, dan wel met het Fransche *pêcherie* overeenstemt? Dat is de eigenlijke vraag, waar alles op nederkomt. Ik wil trachten tot hare beantwoording den weg te banen.

Wat hebben wij daartoe te doen? Het getuigenis in te winnen van tijdgenooten. Maar vooraf dient te worden bepaald, tot welken tijd die getuigen moeten behooren. Bij het jaar 1433 mag men zich niet be-

1) 'PÊCHERIE, *lieu où l'on a coutume de pêcher, ou qui est préparé pour une pêche*': zegt de *Dict. de l'Acad. Franç.* - Ook op Groningsche regtsgeleerden moet het woord een anderen indruk maken dan op hunne Hollandsche confraters; want *visschernij* voor *vijver* is nog heden in Groningen bekend. Zie Laurman, *Bijdragen* enz. bl. 72. Ja, zelfs in de algemeene Nederlandsche taal is de beteekenis van *vischwater, vischplaats*, nog niet uitgestorven. De Heeren Bomhoff en Van Moock hebben ze in hunne woordenboeken opgenomen. Men weet, dat ook het Hoogd. *fischerei* en Eng. *fishery*, nevens de nieuwe opvatting, nog deze oude beteekenis bewaard hebben.

perken. Want zeer te regt heeft men opgemerkt, dat de bewoordingen in den Leidschen giftbrief in verband moeten beschouwd worden met vroegere brieven, waarbij dezelfde *visscherien* aan anderen in pacht zijn gegeven, en waaruit dat woord in de latere stukken met eenige toevoegsels werd overgenomen[1]. De oudste vermelding der pacht schijnt te zijn die van 1316, waarbij mede het woord *viskerie* is gebezigd. Ziedaar dan den vroegsten termijn van ons onderzoek: de beteekenis van het woord in 1316. Evenwel mag het ons niet onverschillig zijn, wat het woord ook in 1433 of later beteekende. Immers in den giftbrief van 1433 kan *visscherie* niet als eene *gedachtelooze* naschrijving uit vroegere stukken worden opgevat. Er werd gehandeld over dezelfde zaak. Dat ontkent niemand. Gebruikte men daarbij hetzelfde woord, dan blijkt het dat dit woord intusschen niet van beteekenis was veranderd. De tijd derhalve, waarover ons onderzoek zich moet uitstrekken, wordt bepaald door de reeks van stukken, tot de pacht van het Vroon betrekking hebbende, in welke het woord *visscherie* voorkomt. Die stukken nu loopen van 1316 tot 1484. Wat heeft dus *visscherie* in dat tijdperk beteekend? Dat vragen wij aan de getuigen en oorkonden, die wij uit die jaren kunnen bekomen. En wij vragen het, om het even of zij spreken over het Vroon of over andere visscherijen. Wij onderzoeken niet het regt der stad Leiden, maar alleen de beteekenis van het woord *vis-*

1) Zie o.a. het *Advies van den Heer Staatsraad Lands-Advocaat aan Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, over den eigendom van het Haarlemmermeer* (Leiden, 1847), bl. 16.

scherie. Wij vragen dus niet, òf en hoe eene oorkonde met de aanspraak van Leiden in verband staat, maar alleen wat zij ons leert omtrent den zin, waarin ons woord werd opgevat.

Het getuigenis van tijdgenooten omtrent de beteekenis van een woord kan tweeledig zijn. Het is òf eene regtstreeksche verklaring, waar zij opzettelijk het woord uitleggen, als b.v. in een woordenboek; òf het is die, wel niet regtstreeksche, maar even zekere aanwijzing, die blijkt uit de wijze waarop en den zamenhang waarin zij gewoon waren het woord te gebruiken. Zien wij, wat van beide kanten tot ons onderzoek dienen kan.

Doch ik mag hiertoe niet overgaan, zonder eerst eene bedenking af te snijden, die welligt bij den lezer is opgerezen. Men zou kunnen vragen, of wel de door mij aangenomen methode van onderzoek de eenig ware is, of niet veeleer de beteekenis van een woord behoort afgeleid te worden uit de analogie, uit de vergelijking van soortgelijke woorden, met denzelfden uitgang gevormd. Ik geloof, dat die toepassing der analogie geheel in mijn voordeel zou zijn: de meerderheid der woorden op *-erie* had zeker in 't Mnl. eene concrete beteekenis (als *bottelrie, meyerie*, enz.). Maar - daargelaten dat die woorden destijds nog te weinig talrijk waren om voldoende stof te leveren tot eene behoorlijke waarneming, - de billijkheid eischt, die geheele aanwending der analogie als onbruikbaar te verwerpen. De zin der woorden wordt niet bepaald door de afleiding, maar uitsluitend door het gebruik; de vergelijking met andere gelijkgevormde woorden beslist niets omtrent de beteekenis; wat oorspron-

kelijk gelijksoortig was, kan sedert lang verschillend geworden zijn. *Bakkerij, brouwerij, gieterij, smederij, spinnerij, verwerij*, of *boekerij, stoeterij* enz. zijn concrete benamingen: het zijn de plaatsen, waar gebakken, gebrouwen, gegoten, gesmeed, gesponnen of geverwd wordt, waar *boeken* of *stoeten* (merries) worden bewaard. Heb ik daarom het regt te beweren: *ergo* is *visscherij* de plaats, waar gevischt wordt? Neen voorzeker. Men zou mij aanstonds wijzen op *bedriegerij, boeverij, schelmerij* enz., alle van abstracte opvatting. Ik ga verder. Al hadden ook *alle* andere woorden zonder onderscheid de concrete beteekenis, toch zou ik gaarne erkennen, dat bij *visscherij* alleen nog wel de abstracte kon gelden. Maar evenzeer ook, al bragt men uit de 14^{e} en 15^{e} eeuw een aantal voorbeelden bijeen van woorden, in abstracten zin gebezigd, dan ware daarmede nog niets gewonnen voor ons *visscherie*, dat even goed in concrete opvatting kon hebben gegolden. De analogie der woorden op -*erij* - ieder taalkenner zal het volgaarne toestemmen - doet dus hier niets ter zake. Elk woord moet geheel op zich zelve worden beschouwd, en de beteekenis - voor een gegeven tijd - alleen aan het getuigenis van tijdgenooten worden ontleend. Hooren wij dan, wat er van *visscherie* getuigd wordt.

I. In de eerste plaats zien wij om naar eene regtstreeksche verklaring, naar de uitlegging in de woordenboeken van dien tijd gegeven. Zeer hoog kunnen wij daarmede niet opklimmen; want onze oude letterkunde is arm aan zulke glossen of woordverklaringen, die het Oud-Hoogduitsch in overvloed bezit. Het oudste

woordenboek dat ons ten dienste staat, is de *Teuthonista* van G. Van der Schueren; maar juist dit werk is voor ons tegenwoordig oogmerk van uitnemend belang. Het werd voltooid in het jaar 1475[1)], en valt dus juist binnen het tijdperk, waarnaar wij onderzoek doen. Het is het werk van een man, wiens ‘oordeel, kundigheid, onvermoeide arbeid’ en ‘waarlijk uitmuntende bekwaamheid’ niet alleen door den uitgever Clignett[2)] worden geroemd, maar door allen erkend, die gewoon zijn den *Teuthonista* bij hunne studiën te raadplegen. Het is vooral een uitstekende gids bij de verklaring onzer Hollandsche taal uit de eerste helft der 15e eeuw: de verdienstelijke uitgever van den *Minnenloep* (1413-1417) heeft er door talrijke aanhalingen het bewijs van geleverd. Alles loopt dus te zamen, om ons met belangstelling te doen vragen naar de verklaring van zulk een bevoegd getuige. Wij slaan den *Teuthonista* op, en lezen op bl. 291:

VISCHERYE. *Piscina. piscaria. piscatoria*.

Wat beteekenen deze Latijnsche woorden?

Vooraan staat *piscina*. Hieromtrent kan geen twijfel bestaan: het is nooit iets anders dan *vischvijver, vischwater, vischplaats* geweest.

Daarna volgt *piscaria*. Ook dit beteekent hetzelfde. Bij Du Cange heet het: ‘*Locus in quo piscatur*. Italis *peschiera. Estang*, ou *Pescherie*’, en hij haalt daar 13 voorbeelden van aan. Het is waar, de Benedictijnen voegen er bij, dat het ook voorkomt als *jus*

1) Zie Clignett, in de Voorrede, bl. XVII vlg.
2) T.a. pl. bl. XIII.

piscationis, en bevestigen dit met twee voorbeelden uit een charter van den Engelschen koning Hendrik VII, van 1487. Dit doet echter niets te kort aan de hoofdbeteekenis des woords, die stellig aan het Fr. *pêcherie* gelijk was. Het bewijst alleen, dat *piscaria*, in betrekkelijk lateren tijd, ook wel voor *droit de pêcherie* werd genomen.

Het derde woord, *piscatoria*, is minder zeker. Wel staat bij Du Cange vooraan: '*Locus in quo pisces capiuntur*', maar hij laat er op volgen: 'Item *jus piscationis*'. Ik laat daar, of de voorbeelden, die hij bijbrengt, die tweede beteekenis bewijzen: iets dat ik niet boven bedenking acht. Doch ik wil die beteekenis aannemen en erkennen, dat *piscatoria* zoowel *vischregt* als *vischwater* kan heeten.

Geeft nu die dubbelzinnigheid in het laatste woord ons regt tot de onderstelling, dat Van der Schueren de beide beteekenissen zou hebben bedoeld? Het zou met alle gezonde uitlegkunde in strijd zijn. Als hij drie woorden gebruikt, waarvan het eerste *uitsluitend*, het tweede *gewoonlijk* den zin van *vischwater* heeft, terwijl in het derde die beteekenis althans *op den voorgrond staat*, dan is zijne meening niet te miskennen. Niet wat *piscaria* eene enkele maal, of wat *piscatoria* somtijds, maar wat beide doorgaans beteekenen, heeft hij bedoeld: de gelijkstelling met *piscina* bewijst het. Als men b.v. het Fransche *métairie* verklaard vindt door '*landhoeve, boerderij*', zal men dan zeggen: de schrijver heeft twee beteekenissen aangegeven; want *boerderij* wordt ook voor het *boerenbedrijf* genomen? Neen, juist door de zamenvoeging

met *landhoeve* heeft hij getuigd, dat hij hier alleen aan de gewone opvatting dacht, dat hij *boerderij* als synoniem van *landhoeve* beschouwde. Had Van der Schueren de beteekenis van *vischvangst* of *vischregt* willen uitdrukken, hij zou dan *piscatus, piscatio*, hebben geschreven: dat was duidelijk en lag voor de hand. Daarenboven - en dit doet alles af - hij laat de drie woorden doorloopen zonder eenige afscheiding, terwijl hij elders, waar hij *verschillende* beteekenissen vermeldt, die òf in afzonderlijke artikelen rangschikt, òf althans door *vel* of *aut* vaneen scheidt. Hier derhalve heeft hij niet aan verschillende opvattingen gedacht, maar aan die ééne, die in *piscina* de uitsluitende, in *piscaria* en *piscatoria* de gewone beteekenis was. En juist uit de bijeenvoeging van drie synonyme woorden is het blijkbaar, dat hij die vertaling niet vlugtig nederschreef, maar met nadruk aanwees als de uitlegging, die hij stellig bedoelde. Aan *vischerye* heeft hij dus geene andere beteekenis dan die van *vischwater* toegekend.

Voorzeker, een merkwaardig getuigenis! Wie onzer heeft regt, tegenover een deskundig tijdgenoot staande te houden, dat *visscherie* geen *vischwater*, maar *vischregt* beteekende? In allen gevalle mag die stelling voortaan niet meer *beweerd*, zij behoort *bewezen* te worden. Zoolang Van der Schueren niet van dwaling overtuigd is, zal men zijn gezag niet kunnen betwisten.

Maar Van der Schueren staat niet alleen. Een ander bevoegd tijdgenoot legt dezelfde verklaring af. Wij bezitten nog een ander woordenboek uit de 15^{e} eeuw,

de zoogenaamde *Gemmula Vocabulorum*, een werk, dat de Latijnsche woorden in het Nederlandsch vertolkt, en geheel onafhankelijk van den *Teuthonista* werd vervaardigd. Het werd in zijnen tijd op hoogen prijs geschat; verscheidene uitgaven zagen het licht, gedeeltelijk herzien en gewijzigd, doch die thans alle hoogst-zeldzaam zijn geworden. De rijke boekerij der Leidsche Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde bezit een drietal verschillende drukken, die van 1486, 1488 en 1491[1]. In de beide eerste leest men het volgende:

PISCINA, *een vischdijc of een vischerye*.

In dien van 1491, met onbeduidend verschil van spelling:

PISCINA, *een vischdijck of een vischerie*[2].

Visscherie wordt dus ook hier met *piscina* gelijkgesteld, en als synoniem met *vischdijc* aangewezen, waarin men terstond het Hoogd. *fischteich*, vischvijver, vischwater, herkent[3]. Van geene andere betee-

1) Zie den *Catalogus*, I. bl. 139.
2) Om de bedenking te voorkomen, dat *of* hier welligt niet als *sive*, maar als *vel* bedoeld zou wezen, zij even aangeteekend, dat op dezelfde en de volgende bladzijde o.a. nog voorkomen: *een tuyn of hof, een dose of busse, een dingher of pleyter, slecht of effen*, enz.
3) Ons *dijk* (hd. *deich*) en hd. *teich* zijn twee verschillende vormen van hetzelfde woord, dat zoowel den *dam* als de *bedding van het water* beteekent. Kiliaen: DIJCK, *agger:* et *fovea, alveus, fossa*. DIJCK. j. *vijver. piscina, stagnum*. VISCH-DIJCK. j. *vijver. piscina*. K. Schwenck, *Wörterbuch der deutschen Sprache* (4te Aufl. 1855, bl. 121), schrijft te regt: 'DEICH, TEICH, entweder die Höhlung, woraus die Erde gegraben ist, oder ein durch Graben der Erde aufgeworfener Damm, der Aufwurf eines Grabens, der engl. *dick* heiszt.'

kenis weet de auteur der *Gemmula* te spreken: hem, evenzeer als Van der Schueren, is de opvatting van *het visschen* of *vischregt* nog geheel vreemd. Is het twijfelachtig, hoe zij den giftbrief van 1433 zouden hebben verstaan?

Twee tijdgenooten, de eenige wier regtstreeksch getuigenis wij kunnen inroepen, protesteren alzoo tegen de woorden, op bl. 1 aangehaald.

Juist eene eeuw na het verschijnen der *Gemmula* schreef Kiliaen zijn onwaardeerbaar *Etymologicum*. De eerste druk, naar het schijnt, zag in 1588 het licht. Wat zegt hij van *visscherij?* In de drie door mij geraadpleegde uitgaven (1588, 1598 en 1599[1]) eenparig het volgende:

> VISCHERIJE. *Piscatus, piscaria, piscina*.

De beteekenis van *vischwater, vischvijver*, is hem nog bekend; maar daarnevens noemt hij die van *piscatus*, het visschen, ja deze stelt hij op den voorgrond. Kiliaen heeft dus in de eerste plaats ons woord als *het visschen, de vischvangst*, opgevat. Die beteekenis, die de auteur der *Gemmula* in 1491 nog niet kende, was dan in 1588 reeds opgekomen, zij was reeds bezig de vroegere opvatting, die van *piscina*, te verdringen. De weg was gebaand tot het tegenwoordig gebruik; want van *vischvangst* tot het *verlof om te visschen*, het *vischregt*, was maar een kleine stap, die nu spoedig volgen moest. Maar zelfs vóór 1588 komt *visscherij* in den zin van *piscatus* voor.

1) Deze laatste uitgave is door Kiliaen zelven herzien en als de beste erkend. Zie Van Hasselt, aant. op de Voorrede, bl. 3.

Het eerste mij bekende voorbeeld is van het jaar 1544, in eene ordonnantie van Karel V op de visscherij in de Merwede[1]. In dat stuk treft men het woord herhaaldelijk aan. Op sommige plaatsen zou men nog aan den juisten zin kunnen twijfelen; maar als men leest van '*staecken - - van sulcke dickte ende groote als 't gewoonlijck is, ter visscherye dienende*', dan is geene andere verklaring denkbaar, dan die van *het visschen, de vischvangst*.

Als resultaat van ons onderzoek schijnt tot dusverre te blijken, dat *visscherie* tot 1491 geene andere beteekenis dan die van *vischwater* had, tusschen 1491 en 1544 de beteekenis van *vischvangst* heeft aangenomen, en eerst na 1599 ook tot die van *vischregt* is uitgebreid. Het is op-

1) Bij J. Van Oudenhoven, *Zuyt-Hollandt*, bl. 29. Een tweede voorbeeld vond ik in een octrooi van Karel V, in dato 22 Maart 1553, bij Van de Wall, *Handv. v. Dordr.* bl. 1154. Daar beteekent het duidelijk de *vischvangst*. Dat echter de beteekenis van *vischwater* daarnevens bleef voortbestaan, blijkt uit art. 90 der keur van het land van Voorne (a. 1519), waar men leest: 'Ende indien hy in yemants *visscherye* steect mit elgeren, oft berooft yemants *boomgaert*'. Zie *Keuren ende Priv. des lands van Voorne* (1684), bl. 102, en Van Alkemade, *Beschrijving van de stad Briele*, II. bl. 146. *Visscherye* en *boomgaert* derhalve op ééne lijn gesteld! Evenzoo in een plakaat van 1551, waar gesproken wordt van personen, die 'hen daghelicks vervorderen te komen - - in de *wateringhen, visscherien, vivers, voghelrien, driften ende duyf-huysen*', enz. Zie Merula, over de *Wildernissen*, III. bl. 48. Zijn niet deze beide voorbeelden bijna beslissend? Ja zelfs in 1623, en ook, bij hernieuwing derzelfde keur, in 1716, wordt nog verboden, 'te vissen in eenige *visseryen, wateringen ofte vyveren*, de Graeffelijkheit enz. aenkomende'. Zie de boven aang. *Keuren* van Voorne, bl. 219, en Van Alkemade, a.w. II. bl. 228.

merkelijk, hoe deze uitkomst, *a posteriori* verkregen, volmaakt overeenstemt met hetgeen men regt had, op grond van bekende feiten uit de geschiedenis der taal, *a priori* te verwachten. Ieder taalkenner weet, dat de uitgang *-erij* door Franschen invloed in onze taal is binnengedrongen. Die invloed had reeds in de 14e eeuw gewerkt, door de Fransche betrekkingen van het Henegouwsche en Henegouwsch-Beijersche huis. Werkelijk treffen wij in die eeuw reeds enkele woorden op *-erie* aan, doch ook niet meer dan enkele. Met de 15e eeuw nemen zij allengs toe; doch eerst in den vollen bloei van het Bourgondische huis, toen de Fransche invloed zich oppermagtig gelden deed en ook de taal sterk aantastte, zijn de woorden op *-erie* regt talrijk en algemeen geworden. Nu ligt het in den aard der zaak - de historie der taal leert het overal, - dat, waar eene zekere klasse van woorden zich sterk uitbreidt en algemeen in zwang komt, dit altijd gevolgd wordt door eene verruiming en uitbreiding der beteekenis. Zoolang de taal nog maar enkele woorden van eene bepaalde soort bezit, bewaren deze gemakkelijk de oorspronkelijke kracht; de eigenlijke zin wordt, bij beperkt gebruik, inniger vastgehouden. Maar zoodra het aantal toeneemt, zoodra de vorming van soortgelijke woorden algemeen wordt, ook wel eens met onjuiste toepassing, gaat het eigenaardige en kenmerkende van het begrip door het veelvuldige gebruik verloren, de scherpe omtrekken worden uitgewischt, de beteekenis wordt rekbaar, ruim, vaag, voor overdragtelijke aanwending vatbaar. Leert ons dan de geschiedenis der taal, dat omstreeks het midden der 15e eeuw de woorden op

-*erie* algemeen begonnen te worden, dan mag men reeds vooruit vermoeden, dat zij tegen het einde dier eeuw allengs eene ruimere beteekenis en nieuwe opvattingen zullen aannemen. Welnu, de uitdrukkelijke verklaring der tijdgenooten bevestigt dit vermoeden volkomen. Tot 1491 kennen zij slechts éóne beteekenis, in 1544 zien wij reeds eene tweede daarnevens, in 1588 is deze reeds op den voorgrond getreden, om straks tot eene nieuwe overdragt te leiden: van nu af is het onvermijdelijk geworden, dat de oorspronkelijke opvatting allengs in onbruik moest geraken.

Maar uit deze zelfde beschouwing vloeit nog eene andere opmerking voort, die - naar mijn oordeel - sterk pleit voor onze verklaring van *visscherie*. Is het zeker, dat onze woorden op -*erie* aan Franschen invloed hun ontstaan te danken hadden - en daaraan heeft nooit iemand getwijfeld; - is dus de eerste vorming van ons *visscherie*, met meer of min helder bewustzijn, beheerscht geworden door de vergelijking van het Fransche *pêcherie*, dan mag men wel in redelijkheid verwachten, dat de oudste, de oorspronkelijke beteekenis aan die van het Fransche woord gelijk zal zijn geweest. Maar *pêcherie* was, en is nog heden, niets anders dan *vischwater*[1]. Ziet! zoowel in de al-

1) Filips de Schoone beveelt in zijn Hervormings-edict van 1495 (bij Kluit, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* V. 431): '*Item voulons et ordonnons en oultre que toutes* excluses, pescheries, volilleries *ès rivieres et ruisseaulx et autres eaues communes, et semblablement tous* herbaiges *ou* pasturages *communes, soit dedens, dessus ou dehors les dycques par tous nos pays de Hollande, Zeellande et Frise* enz.' Daar, in een Fransch stuk, is geene andere opvatting dan die van *vischwater* geoorloofd. Zal men nu in ernst aannemen, dat Filips, als hij heden van *pescheries* en morgen van *visscherien* sprak, twee verschillende zaken bedoelde? Doch men leze deze geheele plaats, om zich te overtuigen, dat men werkelijk gewoon was de *wateren* zelve in erfpacht te geven.

gemeene ontwikkeling der woorden op *-erij*, als in de bijzondere verhouding van *visscherie* tot zijn Fransche voorbeeld, wijst ons de geschiedenis der taal juist datgene als waarschijnlijk aan, wat Van der Schueren en de auteur der *Gemmula* stellig getuigden. Wordt dan niet hun getuigenis ten volle bekrachtigd?

II. Nu wij weten, hoe tijdgenooten het woord *visscherie* hebben uitgelegd, waar zij het regtstreeks moesten verklaren, willen wij nagaan, wat omtrent de beteekenis blijkt uit de wijze waarop en den zamenhang waarin zij gewoon waren het woord te gebruiken. Ik wil uit verschillende oorkonden, van de jaren 1316-1484 afkomstig, een aantal voorbeelden bijbrengen, en er de blijkbare gevolgtrekkingen uit afleiden. Ik zal daarbij het een en ander moeten herhalen, dat reeds door mijnen hooggeachten ambtgenoot, Prof. H. Cock, is aangevoerd, met wiens betoog ik mij gaarne vereenig[1)]. Die herhaling is voor mijn doel onmisbaar; zij zal, in een ander verband en te midden van talrijke nieuwe bewijsplaatsen, voor ons onderzoek niet onvruchtbaar zijn.

Om de beteekenis van een woord, in vroegere geschriften voorkomende, uit het gebruik en den zamenhang

1) *De Regten der Stad Leyden* enz. (Leiden, 1843). - Ik bedoel natuurlijk alleen het taalkundig gedeelte van dat betoog. Over het regtsgeleerde komt mij geen oordeel toe.

te bepalen, kan men vijf verschillende waarnemingen te werk stellen, die, alle te zamen genomen, een volledig resultaat moeten opleveren. Men heeft namelijk te letten:

1°. op den aard van het grammatisch gebruik, waarin niet zelden eene kennelijke aanwijzing voor de beteekenis ligt opgesloten.

2°. op de soortgelijke woorden, in welker gezelschap het quaestieuse woord verschijnt.

3°. op de uitdrukkingen, met welke het in den loop der rede wordt verbonden, en die tot nadere bepaling verstrekken.

4°. op de woorden, met welke het als synoniem wordt verwisseld.

5°. op de klaarblijkelijke bedoeling der geheele rede, die omtrent de beteekenis van een der hoofdwoorden zelden twijfel overlaat.

Bij elk dezer vijf punten moeten wij afzonderlijk stilstaan.

1. *Het grammatisch gebruik.*

In dit opzigt treft ons eene omstandigheid, die van gewigt is voor de bepaling der beteekenis van *visscherie*. Ik bedoel, dat het woord met het onbepaalde lidwoord verbonden en in het meervoud gebezigd wordt. *Een vischerie*, leest men bij Mieris[1)], III. 426. *a.* (a. 1385); *van eenre visscherie*, ald. II. 115. *a.* (a. 1310),

1) Waar ik alleen den naam van Mieris aanhaal, is altijd het *Groot Charterboek* bedoeld. De bijvoeging *H.v.L.* verwijst naar de *Handvesten enz. van Leiden*.

III. 551. *a*. (a. 1390). Van het meervoud behoef ik hier geene voorbeelden aan te halen: zij zullen straks in menigte volgen. Ook in onzen brief van 1433 wordt van *visscheryen* gesproken.

Het lidwoord *een* en het gebruik des meervouds kan uit den aard der zaak alleen gelden bij woorden, die voorstellingen uitdrukken, bij welke aan meer dan ééne van dezelfde soort kan worden gedacht. Het woord *regt* b.v. heeft een meervoud, men kan van *een regt* of van *regten* spreken, omdat het algemeene begrip van *regt*, door zijne toepassing op bijzondere gevallen, in verschillende gelijksoortige begrippen gesplitst wordt. Men kent *jagtregt, vischregt* enz.: er zijn dus verschillende *regten*. Maar de toepassing op een enkel geval, de uitdrukking van één bepaald regt, is niet voor een meervoud vatbaar, juist omdat het eenig in zijne soort, omdat het één en ondeelbaar is. Men heeft het regt om te visschen, of men heeft het niet; maar meer dan één *vischregt* laat zich niet denken, evenmin als het afgetrokken begrip *het visschen* een meervoud toelaat. Had *visscherie* derhalve de beteekenis van *het visschen* of *vischregt*, dan kon met geene mogelijkheid van *ene visscherie* of van *visscherien* worden gesproken. Het geldt hier eene wet, in den aard der taal met logische noodzakelijkheid gegrond, en die juist daarom te allen tijde moet hebben gegolden. Ons eigen spreken bewijst het. Thans, nu *visscherij* de beteekenis van het *regt om te visschen* heeft aangenomen, zal niemand ooit, in dien zin althans, *eene visscherij* of *visscherijen* zeggen, evenmin als men van *een vischregt* of van *vischregten* spreekt. En wanneer men al van

visscherijen sprak, aanstonds zou het woord, zelfs nog heden, in de concrete opvatting van het Fransche *pêcherie* worden verstaan. *Boerderij* heeft twee beteekenissen, die van *landhoeve* en die van het *boerenbedrijf;* maar wie van *eene boerderij* of van *boerderijen* hoort, moet natuurlijk aan *landhoeve* denken. Zoo wordt ook *jagt* zoowel van het *jagtveld* als van het *regt om te jagen* gebezigd; maar alleen met de eerste beteekenis is het meervoud bestaanbaar. Indien men dan eertijds sprak van *ene visscherie*, en herhaaldelijk van *visscherien* gewaagde, is het dan niet blijkbaar, dat het woord werkelijk concreet werd opgevat in den zin, dien de *Teuthonista* ons meldde?

Ik weet, dat deze redenering meermalen gebruikt is, en dat men er weinig waarde aan schijnt te hechten. Toch acht ik ze volkomen onberispelijk, en geloof dat geen taalkundige er zijne toestemming aan weigeren zal. En mogt men al meenen, dat het bewijs geene voldingende kracht heeft, men zal echter wel willen erkennen, dat het althans de schaal der waarschijnlijkheid naar onze zijde doet overhellen.

2. *Soortgelijke woorden.*

Een uitstekend hulpmiddel om de ware beteekenis van een woord uit te vorschen, staat ons ten dienste, wanneer wij kunnen nagaan, met welke andere woorden het gewoonlijk te zamen genoemd wordt. *Soort bij soort*, zegt de bekende regel, die zoo eenvoudig en natuurlijk is, dat hij ook in den kunsteloozen stijl der oude oorkonden niet kon worden verwaarloosd.

Vindt men een woord, dat ons twijfelachtig is, nevens of te midden van andere geplaatst, die de uitdrukkingen zijn van afgetrokken begrippen, dan heeft men regt, ook dat ééne woord als zoodanig op te vatten. Of ziet men het op ééne lijn gerangschikt met andere woorden, die zigtbare, tastbare, ligchamelijke zaken aanduiden, dan mag men gerust vaststellen, dat het mede tot dezelfde soort moet behooren. Elk woord ontleent zijne verklaring aan het gezelschap, waarin het gewoonlijk verkeert. In welk gezelschap nu treffen wij onze *visscherien* aan?

Zeer gewoon is vooreerst de verbinding *visscherien ende wateren*, als b.v.:

> onse *visscherien ende wateren* tusschen Hairlem ende Leyden. - -
> omtrent onse *vysscherien ende wateren* voirsz. - -
> die selve *vysscherien ende wateren*. - -
> in onser *vysscherien ende wateren* voirsz.
> Mieris, IV. 341. (a. 1415).

> in den voorn. chynse off erffpachte van onsen Vroone *wateren ende visscheryen*.
> Mieris, *H.v.L.* 699 (a. 1451).

> in andere vreemde *wateren ende visscheryen*.
> Mieris, *H.v.L.* 701. (a. 1458).

Evenzoo worden *visscherien ende meeren* te zamen genoemd, als b.v.:

> welke *meer ende vischerye*, binnen dijxcs ende buten dijxcs, *enz.*
> Mieris, III. 455. *a.* (a. 1387).

> zeeckere *meeren ende visscheryen*, daer omtrent gelegen. - -
> ontrent die voorscreven *visscheryen ende meeren* voornoemt. - -
> die ruuchte omtrent die kanten van der zelver *meeren ende visscheryen* staende, te snyden. - -
> andere, omtrent die voorsz. *meeren ende visscheryen* geseten. - -
> dat niemant - - voortaen geenrehande ruychte en snyde noch en hale uut die voorz. *meeren ende visscheryen*.
> Mieris, *H.v.L.* 701 (a. 1458).

Elders vindt men ons woord met *kreken* verbonden, als:

> eenige *visscheryen of kreecken binnen desen lande*.
> Mieris, III. 624. *a.* (a. 1395).

Meermalen ook met *Vronen* vereenigd, als:

> in de voorschreven *visscheryen ende Vronen* te visschen. - -
> den pachteren - - in de voorsz. *visscherye ende Vroonen* diversche letselen, hinderen ende schade aen te doene. - -
> in horen luyden voorschreven *visscheryen ende Vroenen*.
> Mieris, *H.v.L.* 703. (a. 1484).

Ik laat dit *Vronen* een oogenblik daar, omdat men de beteekenis daarvan betwist, ofschoon ons later zal blijken, dat er niets anders dan *vroonwateren* mede bedoeld kan zijn. Maar *wateren, meren* en *kreken* worden met *visscherien* in éénen adem genoemd, als woorden van dezelfde soort, als bijna synonyme uitdrukkingen. Wat is nu aannemelijker? dat *visscherien*, naar de hedendaagsche beteekenis, als *vischregt* moet worden opgevat? of dat Van der Schueren en de auteur der *Gemmula* gelijk hadden, toen zij verzekerden dat het woord in hunnen tijd niets dan *vischwater* beteekende?

Vonden wij tot hiertoe de *visscherien* met *wateren* gelijkgesteld, elders zien wij ze met landerijen te zamen genoemd op eene wijze, die noodwendig dezelfde opvatting vordert. In eene uitspraak over zekere geschillen tusschen den Proost van St. Pieter te Utrecht en den Heer van Gaasbeek enz., wordt gesproken van ‘47 morgen lants, geheiten ten Oudenhoeve’, en, volgt er:

> ende van ses morgen in den Broeck mitter *visscheryen*, geheiten die Meer.

en straks weder:

> die ses morgen mitter *visscheryen*.
> Mieris, IV. 142. *a.b.* (a. 1410).

Op den naam, dien deze visscherij draagt, komen wij later terug. Maar *zes morgen lands met de visscherij*. Kan hier aan *vischregt* worden gedacht? Geeft men iemand landerijen met vischregt? Het behoort eerst te blijken, of in die landerijen water is om te kunnen visschen. Neen, men geeft de landerijen met het *water* dat zij bevatten, en de overdragt van dat *water* sluit dan natuurlijk die van het *vischregt* in zich.

Nog duidelijker loopt dit in het oog, waar wij het woord, in dit zelfde verband, in het meervoud gebezigd vinden, als:

> een *stuck lants*, dat ghenoemt is de Nesse, *met synen visscheryen*, gelegen aen Swindrecht, tusschen de Devel ende de Wale.
> Mieris, III. 242. *b.* (a. 1369).

Een stuk lands met zijne *vischregten?* Of met de *vischwateren* die het bevat? Wat dunkt u, lezer?

Doch er is meer. Ook andere woorden komen nevens *visscherien* voor, die niet minder krachtig getuigen. Ziet hier eenige staaltjes:

> *vesten, molen, veren, vischrien, voeghelrien, ende alle hoer uutgoersen* [*ende*] *moerdiken*, die si hadden binnen onsen lande voersz., so waer dat si gelegen waren.
> Mieris, III. 474. *a.* (a. 1387).

Vesten, molens, veren, uitgorzen en *moerdijken:* alles zigtbare en tastbare zaken. Is het dan denkbaar, dat alleen de *visscherien* en *vogelerien*, midden tusschen de andere in genoemd, een onligchamelijk regt zouden wezen? Blijkt het niet veeleer, dat er *wateren*

of *plassen* en *rietbosschen* worden bedoeld, waarin zich de visschen en watervogels ophielden[1)]?

Maar verder:

> die *sluse* tot Utermeer met horen toebehoren, dat is te verstaen die *visscherie* ende den *dam* - - ende twe morghen *lants* - - -
> Welke *sluze, visscherie, dam ende lant* wi *enz.*
> Mieris, III. 515. *a.* (a. 1389).

De *sluis* met haar toebehooren. Wat behoort tot eene sluis? In de eerste plaats de *dam*. En vervolgens? Het *regt* om te visschen? Neen voorzeker; maar *water*, waarin gevischt kan worden. En als nu *visscherie* midden tusschen *sluis, dam* en *land* wordt genoemd, zal men dan nog twijfelen of het een *regt* dan wel een *water* beteekent?

1) Het spreekt van zelf, dat alles, wat ik van *visscherien* zeg, ook op *vogelerien* wordt toegepast. De beide woorden staan gewoonlijk te zamen, en overal is het duidelijk, dat men met *vogelerien* de *plaatsen* bedoelde, waar watervogels werden gevangen. Het zal in 't vervolg telkens blijken, zoo dikwijls wij het met *visscherien* vereenigd zullen vinden. Wil men intusschen voorloopig een afdoend bewijs, men vergelijke de zoo even in den tekst aangehaalde woorden met die uit het plakaat van 3 Aug. 1627 (*Groot Placaat-boek*, I. 1515, aang. in *Weekblad van het Regt*, 12 Jan. 1854, bl. 2), waar men leest: '*Item van alle erven en landen, visscheryen, vogelkooyen, vogelpypen, meeren, gorsingen, rietbosschen*'. Men ziet, het zijn dergelijke zaken, die hier genoemd worden; maar de *vogelerien* zijn in *vogelkooyen* en *vogelpypen* veranderd. In 1627 begreep men dus te regt, dat *vogelarijen*, waarvan de beteekenis veranderd was, ligt tot misverstand aanleiding zou kunnen geven. Maar *visscheryen* behield men nog, want de oude beteekenis daarvan was nog niet uitgestorven (verg. bl. 17 aant.), gelijk zij dan ook nog heden bestaat (bl. 8 aant.). Over de *vogelpijpen* zie men Oudenhoven, *Zuyt-Holl.* bl. 34.

Elders lezen wij weder:

> die *viskerien* van den Hoefsloet ende van Langhelaen mit sinen toebehoren, als *inneghe wateringhen*, ende *die gate* upten Langhendijc ende upten Oestendijc- -
> dese *vischerien* van den Hoefsloet ende van Langhelaen, ende *die innighen watere*, die daer toe behoren, *gaten ende brugghen*, als si gheleghen zijn doer den Langhendijc ende upten Oesterdijc.
> Mieris, III. 496. *a.* (a. 1388).

Tot de *visscherien* behooren alzoo de *innige wateringen*, de *gaten* en *bruggen*. Bij het *vischregt* past dit alles, dunkt mij, niet al te best: bij *vischwateren* uitnemend.

In gelijken zin luidt het volgende:

> *die overtocht, die sluze ende die visscherye* tot Bodegraven, also zi daer gheleghen sijn. - -
> die voersz. *overtochte, sluze ende visscherye*, als van der *wateringen*, die in den Rijn lopen, ende *anders alle horen toebehoren*. - -
> *die overtochte, sluze ende visscherye mit horen toebehoren voersz.*
> Mieris, III. 572. *a.b.* (a. 1390).

> an hoerre *sluse, watringhen, tochten ende viskeryen* van der Wisen *enz.* - -
> *dese sluse ende viskeryen*. (4 malen). - -
> *die sluse, watren ende viskeryen* voerscr. - -
> dat nyemant gheen ander *sluse, watren noch tochten* en make, noch en doe maken, doer den dijc neffens *die watren ende viskeryen* voergen. - -
> *die watren, tochten ende viskeryen* voerscr.
> Mieris, III. 579. *a.* 580. *a.* (a. 1391).

Ziedaar weder de *wateringen* genoemd, als tot de *visscherien* behoorende, en dat woord herhaaldelijk met *overtogt, sluis, togt, water* en *watering* als iets gelijksoortigs vermeld.

Verlangt men meer aanhalingen? Zoo ja, ik wijs dan nog op eene oorkonde van Graaf Willem VI,

waarin hij aan zijnen ‘geminden’ Aernt van Ghent eenige vrije heerlijkheden in leen uitgeeft, met al de daartoe behoorende regten en vaste goederen. Eerst wordt eene lange lijst van regten vermeld, van het hoog en laag geregt af, tot *jairscot* en *nacoip* toe, en dan volgen de *immobilia* aldus:

> *ackerlant, weyde, vischerie, vogelie, ende vaersteden* mit hoiren *upslagen* aen beyden zyden, ende mit anders allen hoeren toebehoeren.
> Mieris, IV. 199. *a.* (a. 1412).

Visscherie en *vogelerie* alzoo kennelijk van de lijst der regten afgezonderd, en te midden van *ackerlant, weyde* en *vaersteden* geplaatst!

De tijdgenooten wisten het wel, die *visscherie* door *piscina* verklaarden.

3. *Nader bepalende uitdrukkingen.*

Mogt alles, wat wij tot hiertoe aanvoerden, nog niet duidelijk genoeg zijn, om de beteekenis van ons woord in het licht te stellen, letten wij dan vervolgens op die uitdrukkingen, met welke het in den loop der rede verbonden wordt. Niets kan meer geschikt zijn om ons nader te doen inzien, wat men onder de benaming *visscherie* verstond. Welke werkwoorden vindt men aan dat naamwoord toegevoegd? Welke bijzonderheden worden ons van de *visscherien* gemeld? Hoe worden zij ons voorgesteld en beschreven?

Aan stof tot voldoende waarneming is hier geen gebrek. Wij willen het voornaamste bijeenzamelen en met een enkel woord toelichten. De bepaling der be-

teekenis, de keuze tusschen een *regt* of een *water*, zal dan wel niet twijfelachtig zijn.

a). De *visscherien* worden geographisch bepaald door hare *ligging*.

In onzen giftbrief van 1433 heet het:

> alsulcke *visscheryen*, omtrent onser stede *gelegen*.

En dezelfde uitdrukking komt elders talrijke malen voor, als:

> die *visscheryen*, die totten ambochte voorseyt toebehoren, die *gelegen* sijn van Heeren Ghenemans polre westwaerts tot der Heeren *visscheryen* van S. Pieters tUtrecht in den Dubbel.
> Mieris, II. 194. *a.* (a. 1318).

> een *vischerie, gheleghen* bi Rotterdamme, streckende van den nuwen dijc tot den ouden dijc, mit haren toebehoren.
> Mieris, III. 426. *a.* (a. 1385).

> de *visscheryen* ende *sluysen* ter Weer met heure toebehoirten, soo die *gelegen* sijn tot Purmereynde.
> Mieris, IV. 931. *a.* (a. 1428).

> welcke *visscherye* voorsz. *gelegen* is van Lecker-kercke nederwaert gaende tot Bolnessersloot toe, *enz.*
> Oudenhoven, *Z. Holl.* 374. (a. 1318).

> welcke *visscherie leyt binnen den palen*, die hier na volghen: dats te verstaene van Yselmonde westwaerd voerbi Sconnerloe an sHeren *visscherie* van Vorne, ende oestwaerd van Yselmonde tote ant Oirvaers, dat Tranoys is, Heren Vriesen sone vander Mie, ende an Alaerd Crudemans soens *visscherie*.
> Mieris, II. 167. *a.* (a. 1316).

> de *visscherien binnen dese voorsz. paelen ligghende*.
> Mieris, II. 123. *a.* en *b.* (a. 1312).

Men ziet, aan de *visscherien* wordt overal eene *ligging* binnen zekere *palen* toegeschreven, zij worden door andere *visscherien* begrensd. Wijst dit niet duidelijk op het *water* zelf, veeleer dan op het bloote *regt* om daarin te visschen?

Het is waar, men heeft deze bedenking trachten te

ontzenuwen door te beweren, dat de ligging alleen vermeld wordt, om de grenzen aan te duiden, binnen welke het regt om te visschen wordt toegestaan. *De visscherijen, gelegen* enz., zal zooveel beteekenen als: *het vischregt in de wateren, gelegen* enz. Men moet dan noodwendig de uitdrukking elliptisch verklaren, zoodat *gelegen* niet zal slaan op de *visscherie* (het vischregt), maar op het daarbij gedachte *water*. Gesteld, dat die ellips op zich zelve denkbaar ware, dan neemt toch het woord *visscherie* daardoor eene overdragtelijke beteekenis aan, en te regt waarschuwt ons het Hof, dat men 'bij den duidelijken zin' van een woord 'niet noodeloos tot eene overdragtelijke opvatting zijne toevlugt moet nemen.' De ligging nu eener *visscherie*, als *vischwater* opgevat, is eene duidelijke en klare zaak; maar van de ligging eener *visscherie*, wanneer dat woord eigenlijk *vischregt* beteekent, kan niet anders dan zeer overdragtelijk worden gesproken.

Nemen wij een voorbeeld, aan eenige andere soort van regt ontleend. Gij bezit eene erfdienstbaarheid op het huis van uwen buurman, of het vruchtgebruik van eenige landerijen in de gemeente Warmond. Is het dan geoorloofd te spreken van de *erfdienstbaarheid, staande aan het Rapenburg*, of van uwe *vruchtgebruiken, onder Warmond gelegen?* Het geval staat volkomen gelijk. Of, om bij ons zelfde regt te blijven, stellen wij voor de *visscherij in een water* (als *vischregt* opgevat) het woord *bevissching van een water* in de plaats, dat zeker op hetzelfde nederkomt. Kan men dan, in gezonde taal, zeggen: *de bevisschingen, tusschen Haarlem en Leiden gelegen?* Met een dergelijken stijl

en eene dergelijke uitlegging zou noch de rhetorica noch de grammatica vrede kunnen hebben. In allen gevalle ware de uitdrukking vrij overdragtelijk, wel wat al te poëtisch voor den ouden kanselarijstijl van Hertog Filips.

Daarenboven, zoo men al die overdragt aanneemt, dan is, *voor dit geval althans*, de zin van het woord aanstonds gewijzigd. Beteekent *visscherie* in 't algemeen *vischregt*, maar wordt het hier overdragtelijk genomen en met *gelegen* verbonden, dan ontstaat hier ook, dóór die overdragt, eene afwijking van de algemeene beteekenis, en moet het woord *op deze plaats* worden opgevat als *het water waarin gevischt wordt*. Maar het was ons eigenlijk alleen om de verklaring van *deze plaats* te doen. De beteekenis van *vischwater* moge dan de eigenlijke of overdragtelijke zijn; maar hoe men het keere of wende, ik zie geene kans, om het woord in den giftbrief van 1433 anders te verklaren[1)].

1) Ik voorzie, hier en elders, eene aanmerking die ik niet onbeantwoord mag laten. Men zal misschien meenen, dat de strikt naauwkeurige toepassing der grammatica minder gepast is bij den eenvoudigen stijl van vroegere eeuwen, aan welken men gewoonlijk vrij wat slordigheid ten laste legt. Die meening moge bij velen bestaan, zij is niettemin eene dwaling. Zoo wij in onze oude schrijvers allerlei *licentiae* of onjuistheid van uitdrukking wanen op te merken, ligt de fout veelal aan ons zelven. Ik mag hier uit ondervinding spreken. In vroegere jaren, toen ik pas aan het Mnl. begon, vond ik telkens dien ouderwetschen stijl onnaauwkeurig, slordig, onhandig, en achtte bij de uitlegging menige vrijheid geoorloofd. Het was alleen, omdat ik de taal niet genoeg verstond en te veel las met een oog uit de 19^{e} eeuw. Maar hoe dieper ik in de oude taal doordrong, hoe meer ik door dagelijksche studie de fijnere trekken van het toenmalig spraakgebruik leerde opmerken, des te meer week dat vooroordeel. Bij juister inzigt vond ik orde en regelmaat, waar ik vroeger wanorde en willekeur meende te zien. De stiptste getrouwheid aan de wetten der spraakkunst bleek overal de hechtste grondslag voor eene juiste verklaring. Mij dunkt, ook hier geldt hetzelfde. Wie *visscherie*, naar de hedendaagsche beteekenis, als *vischregt* opvat, moet natuurlijk den stijl van onzen giftbrief al zeer onnaauwkeurig achten. Heeft men daarentegen ingezien, dat het woord *vischwater* beteekent, en past men die beteekenis toe, dan kan de strengste stylist niets te berispen hebben. Maar welke uitlegging is nu de beste: diegene, volgens welke de schrijver aan alle eischen van taal en stijl voldaan heeft? of diegene, bij welke men zich aanstonds dekken moet door de bewering, dat zijn stijl te slordig is, om eene zuivere toepassing der grammatica toe te laten? Ik laat het antwoord gaarne over aan hen, die ooit ernstig hebben nagedacht over de wetten eener oordeelkundige tekstverklaring.

b). De *visscherien* worden aangeduid door *namen*, en wel door *plaatselijke namen*[1].

De *visscheryen - geheten dat Vroon*, zegt onze oorkonde. Een *water* moet natuurlijk een naam hebben. Vatten wij dus het woord in dezen zin op, dan is de zaak eenvoudig. Maar kan ook een *regt* een naam dragen? In zekeren zin ja, in zooverre daardoor de aard van het regt nader bepaald of omschreven wordt. Doch het blijft altijd eene *benaming*, het wordt nooit een *naam* in den waren zin des woords, nooit een *eigennaam*. Vat men *vroon* als *heerlijk regt* op, ik stem toe, dat men dan het *vischregt* wel *het Vroon* zou kunnen noemen, om aan te duiden dat

1) De woorden *alsoo groot ende alsoo cleyn*, waaraan men nog al gewigt heeft gehecht, ga ik met stilzwijgen voorbij. Ik erken, dat uit die woorden, in de taal der 15^{e} eeuw, geene bepaalde gevolgtrekking kan worden afgeleid.

het eigenlijk een regt van den landsheer is. Maar nimmer zou het vischregt b.v. *de Dijk* of *het Meer* kunnen heeten, of een anderen *plaatsnaam* dragen. En bleek het ons, dat eene *visscherie* werkelijk zulk een naam droeg, dan ware het uitgemaakt, dat met dat woord geen *regt*, maar een *water* bedoeld werd. Welnu, de volgende aanhalingen mogen getuigen:

> van eenre *visscherye*, die men hiet *de Wendeldijk*[1].
> Mieris, II. 115. *a.* en nog eens 116. *a.* (a. 1310).
>
> mitter *visscheryen*, geheiten *die Meer*.
> Mieris, IV. 142. *a.* (a. 1410).
>
> van eenre *visscherie*, die gheheten is *die Hinkelen*.
> Mieris, III. 551. *a.* (a. 1390).

Die Hinkelen is mede wel degelijk een eigennaam. Ook elders bij Van Mieris (II. 128. *a.*, 312. *a.*) wordt *Hinkele* vermeld, en het is bekend dat *de Hinkel* of *de Hinkelinge* eertijds een *water* was, waarvan nog de *Hinkelenpolder* in Zuid-Beveland getuigt[2].

Dergelijke namen van *visscherien* waren dan ook zeer gewoon, en leveren het onmiskenbare bewijs, dat men het woord geheel met *water* gelijkstelde. Zoo wordt nog in 1594, bij de aanwijzing der uitgestrektheid van het Leidsche Vroon, aangeteekend, dat die '*wateren ende visscheryen*', die daar nader worden omschreven, '*mit verscheyden namen werden ghenoemt, als: de Zijl, 't Zweylant, de Norremeer, de Hemmeer, de Valckemeer of 't Vennemeertgen, de Spriet, de Kever, de Zeven, 't Hellegat, de Zassemmeer, de Greveling, de Aa, Huykesloot, de Cagermeer, de After-*

1) Over *dijk* vergelijke men de aant. 3) op bl. 15.
2) Zie VAN DER AA, *Aardrijksk. Woordenb. d. Ned.*

meer, de Leydtschemeer, de Haerlemmermeer, de Hellemeer, de Verremeer, de Stommeer, 't Griet, de Brasemeer, de Oudeweteringhe, de Gooch ende de Nieuweweteringhe (Mieris, *H.v.L.* 708)'. Zeker, dat stuk is van 1594, en ligt dus buiten ons tegenwoordig onderzoek. Doch men zal wel willen toegeven, dat al die namen destijds niet van gisteren waren. Het blijkt dan, dat men werkelijk gewoon was *wateren* en *visscherien* als dezelfde zaak te beschouwen, en gezamenlijk met namen te bestempelen, altijd wijzende op *meren, weteringen, zijlen, slooten* enz. Maar die geheele verklaring van 1594 kunnen wij des noods missen. Van 1310 tot 1410 vonden wij drie *visscherien*, geheeten: *de Wendeldijk, de Meer* en *de Hinkelen*. Is het dan niet duidelijk, dat *visscherie* destijds het *vischwater* beteekende?

c). In de *visscherien* wordt *gevischt*, zij zelve worden *bevischt*.

Ik begin met een paar voorbeelden van het laatste.

> een *vischerie*, gheleghen bi Rotterdamme, - - - die te bruken ende te *bevisken* tot zinen orber.
> Mieris, III. 426. *a.* (a. 1385).

> die voirsz. *visscherie* te *bevisschen*, te verpachten ende synen vrien wille dair mede te doen.
> Mieris, *H.v.L.* 698 (a. 1397).

Men heeft de kracht van dit bewijs ontkend, en beweerd dat *bevisschen* ook wel van het *vischregt* kon gezegd worden. Zoo in 't algemeen gesteld, wil ik dit niet loochenen: het ww. *bevisschen* is voor ons gevoel niet zoo sprekend, dat het noodwendig maar ééne soort van objekt zou toelaten. Maar kunnen *wij* er

niet over beslissen, vragen wij dan aan het voorgeslacht, hoe men destijds gewoon was het woord te gebruiken, met welke objekten men het plagt te verbinden. Zoo zullen wij de toepassing op het hier aanwezige geval van diegenen leeren, die het beter weten dan wij.

> te *bevischen* die *spoye* ende alle die *slusen*, gheleghen binnen der vryheit van Rotterdamme.
> Mieris, III. 503. *a.* (a. 1388).

> dat hi *slusen bevischt* heeft - -
> die onse *slusen bevischt* hebben.
> Mieris, III. 554. *a.* (a. 1390).

> dat wy de *spoeye* ende *sluyse* voorsz. niet en sullen *bevischen*, noch doen *bevissen*.
> Mieris, III. 569. *a.* (a. 1390).

> Ende voort alle de *sluysen* enz. - - - waert dat *se* Bailliuwen off Rentmeesteren enz. - - - *bevischte*, deden off lieten *bevisschen*.
> Mieris, III. 640. *b.* (a. 1396).

> ende soe wes streckende is buyten der stede vryheeden in die oude *haven*, dat en sal die stede noch ick nyet *bevisschen*. - -
> te *bevisschen* die *sluys* ende *sluysvliet*. - -
> soe en sal die stede die *veste* nyet *bevisschen* noch doen *bevisschen*.
> Mieris, III. 641. *a.b.* (a. 1396). en hetzelfde nog eens bl. 642. *a.b.*

Het zijn dus *spuijen, sluizen, sluisvlieten, havens* en *vesten* (vestgrachten), die worden *bevischt*. Altijd *wateren*. Het gebruik van dat ww. staat vast: de toepassing op *visscherie* ligt voor de hand.

Sterker nog is de uitdrukking: IN *de visscherien wordt gevischt*.

> dat sy *in* die selve *vysscherien ende wateren* niet en *vysschen* noch en doen *vysschen*.
> Mieris, IV. 341. *b.* (a. 1415).

> him vervorderende - - - *in* de voorsz. *visscheryen* te *visschen*. - -

> de genen die *gevischt* hebben *in* de voornoemde *visscheryen*.
> Mieris, *H.v.L.* 702 en 704 (a. 1484).

Men vergelijke daarmede het volgende:

> dat si den here van Egmont mit sinen luden - - - dese *viskerie* ghebruken laten tot horen besten oerbaer, ende verbieden allen luden ende enen yeghelic bisonder, dat si *noch corve, noch staende couwe, noch vuyken, noch kudele, noch zeghenen, noch gheenrehende ander ghetouwe daer in* en setten, noch *voer* noch *beziden*.
> Mieris, III. 495. *a.* en weder 496. *a.b.* (a. 1388).

Niet alleen, dat *in* de *visscherien* gevischt wordt, maar *korven, fuiken, netten* enz. worden *in* of *voor* of *bezijden* de *visscherien* geplaatst. Waarlijk, indien het woord eigenlijk *vischregt* beteekent, moet men hier wel tot eene stoute overdragt zijne toevlugt nemen.

d). De *visscherien* hebben *kanten*, met *ruigte* begroeid, en zij bevatten *snoek*.

> het belieft dagelijcks eenige persoonen ontrent die voorscreven *visscheryen ende meeren* voornoemt, die *ruuchte* omtrent die *kanten* van der selver *meeren ende visscheryen* staende, te snyden ende die uut den wateren te haelen, ende die voort brengen ter plaetsen daer hunluyden dat best belieft, doende mits dien onser voorsz. stede groote schade in de voorscreven *visscherye;* want mit dat de *snouck daer inne wesende* aldair geen *ruychte* en bevindt, soo strijckt hy *van danen* in *andere* vreemde *wateren ende visscheryen*.
> Mieris, *H.v.L.* 701. (a. 1458)[1].

Deze merkwaardige plaats is reeds door Prof. Cock aangehaald, en later in het regtsgeding ter sprake gekomen; doch zij heeft geene overtuiging verwekt. Ik

1) Ook elders wordt van *ruychte* bij *visscherien* gesproken. Mieris, III. 447. *a.* (a. 1386): ‘die ghift van der *kerken* met *oterdijc, vysscryen, voghelyen, ruychten, bedijct ende onbedijct*, alsoe alse die *gheleghen* ende *ghedeylt* sijn.’ Ook hier weder worden de *visscherien* met andere vaste goederen te zamen genoemd.

moet bekennen, dat het moeilijk valt te overreden, waar een dergelijk bewijs wordt gewraakt. Toch vlei ik mij, dat de aanhaling, in verband met al het boven gezegde beschouwd, en zóó in haar volle licht geplaatst, nu krachtiger dan vroeger zal getuigen. Ik merkte op bl. 6 aan, dat hij, die met juistheid zal bepalen, in welken zin een woord op een gegeven tijdstip werd opgevat, moet beginnen met dat woord te beschouwen als iets dat hem tot dusverre vreemd was, en waarvan hij de beteekenis niet kent, om dan te rade te gaan bij de schrijvers, die destijds leefden. Stellen wij nu, dat wij het woord *visscherie* nooit gehoord hadden, dat het ons geheel vreemd was. Stellen wij het *x*. Nu zeggen ons de tijdgenooten: '*x* is iets dat kanten heeft, met ruigte begroeid; uit *x* strijkt een snoek weg en zwemt naar eene andere *x*. Oordeelt nu zelven, wat *x* beteekent: een *water* of een *regt*.'

e). *Omtrent* of *om* de *visscherien* zijn menschen *gezeten* of woonachtig.

> allen onsen goeden luden ende ondersaten, over al tusschen Hairlem ende Leyden *omtrent* onse *vysscherien ende wateren* voirsz. *geseten*.
> Mieris, III. 341. *a.* (a. 1415).

> aen den dorpen ende ingeseten van Wairmonde, Oestgeest, ende andere *omtrent* die voorsz. *meeren ende visscheryen geseten*.
> Mieris, *H.v.L.* 701. (a. 1458).

Waaraan beantwoordt dit beter: aan ons hedendaagsche *visscherij*, vischvangst of vischregt, of aan het Fransche *pêcherie*, vischplaats?

f). *In* de *visscherien* worden menschen in hechtenis genomen.

> die ter contrarie van desen doen sullen, wie datse sijn, onse voorsz. stede van Leyden salse mogen doen *hechten ende vangen - - daer mense sal mogen vinden, het sy in den voornomde visscheryen* of *elders*.
> Mieris, *H.v.L.* 699. (a. 1451). en nog eens bl. 703 vlg. (a. 1484).

Men lette vooral op dit *elders*, eene nadere aanwijzing, dat bij *visscherien* hier onmogelijk aan iets anders kan gedacht worden dan aan de *plaatsen, waar gevischt wordt*. Men ziet, de tijdgenooten blijven bij hun gevoelen. Eenparig getuigen zij: *visscherie* beteekent *piscina*.

g). Eene *visscherie*, die nu niet aanwezig is, kan *worden* of *ontstaan*.

> ende gheven hem die *visschrye* ende die *voghelrye, die daer binnen mochten worden*.
> Mieris, II. 248. *a.* (a. 1320). en hetzelfde nog eens bl. 272. *b.* (a. 1322).

Het is Jan van Beaumont, die het land, Catwoude geheeten, tusschen Monnikendam en den Zeevank, aan zekeren Allijn en anderen verkoopt ‘tot eenen vryen eyghendom.’ Hij geeft hun daarbij de *visscherie* en *vogelerie*, die binnen dat land mogten *worden*, en dus toen nog niet bestonden. Kan daar het *regt* om visschen en vogels te vangen zijn bedoeld? Neen, dat regt was vooreerst reeds in den vrijen eigendom bevat; en daarenboven, het vischregt *wordt* niet, het *ontstaat* niet als van zelve, het wordt regtstreeks door den landsheer verleend. Maar *wateren*, ja, die kunnen *worden* of *ontstaan:* door overstrooming, doorbraak enz. kunnen zich *poelen* en *plassen* vormen, waarin zich straks visschen en watervogels zullen vertoonen. Om allen twijfel

te voorkomen, aan wien die wateren - nu niet aanwezig en dus niet in den koop begrepen - later zouden behooren, worden zij reeds bij voorraad afgestaan.

h). Eene *visscherie* wordt *bescut*, d.i. *afgeschut* of *afgedamd*.

> dat nyemant dese *viskeryen* - - en ghebruke, *beviske*, noch en *bescutte* binnen der watren ende tochten voersz.
> Mieris, III. 580. *a.* (a. 1391).

Bescutten wordt straks door *verscutten, versparren*, herhaald. Blijkbaar is ook hier weder de *visscherie* als een *water* voorgesteld.

i). Eene *visscherie* kan *droog worden*.

> waert dat eenige *visscheryen of kreecken* binnen desen lande *droogden*, soo soude die aenwas daer of volgen den lande, daert naest aen gelegen ware.
> Mieris, III. 624. *a.* (a. 1395).

Mij dunkt, deze aanwijzing zet de kroon op alles wat wij reeds hoorden getuigen. Eene *visscherie* kan *droogen*. Ook de *visscherien* derhalve, in 1433 aan Leiden in erfpacht gegeven, konden *droogen*. En dit is werkelijk gebeurd; alleen niet van zelf en door gebrek aan water, maar door het welberaamd opzet en den volhardenden arbeid der menschen. En wat is nu *droog gewoorden?* Het *regt* om in het Haarlemmermeer te visschen? Neen, dat *meer* zelf, de bedding van het water waarin men eenmaal vischte.

Zijn wij geregtigd, aan het oude *visscherie* de beteekenis van *vischregt* op te dringen, waarvan de *Teuthonista* en de *Gemmula* nooit hadden gehoord?

4. *Woorden, met* visscherie *als synonymen verwisseld.*

Om herhalingen van hetzelfde woord te voorkomen, zetten wij menigmaal eene synonyme uitdrukking in de plaats, dat is eene zoodanige, die of geheel of bijna hetzelfde beteekent. Vinden wij dergelijke synonymen in vroegere geschriften gebezigd, en is een der beide woorden ons duister, men gevoelt dat het aanstonds door het andere wordt opgehelderd, en dat wel met volstrekte zekerheid; want de schrijver heeft juist door de verwisseling getuigd, dat hij beide als nagenoeg hetzelfde beschouwde. Lees ik b.v. dat iemand *zijne boekerij verkocht*, en - na een paar tusschenzinnen - dat hij zeer tevreden was over de opbrengst zijner *bovengenoemde bibliotheek*, of dat zij meer opbragt dan *andere bibliotheken;* al ware het woord *boekerij* mij dan ook vreemd, ik zou terstond weten, dat het gelijkstaat met *bibliotheek*. Niemand zal voorzeker deze gevolgtrekking ontkennen. 'Woorden, die met elkander afwisselen, beteekenen bijna hetzelfde.' Ziedaar dan de *major* mijner stelling. '*Visscherien* wisselt af met *wateren*'*:* zoo luidt de *minor. - Atqui ergo*.

Ik moet dus bewijzen, dat *visscherien* met *wateren* afwisselt. Dat bewijs kan niet moeilijk vallen. Men hoore de onwraakbare getuigen.

a). In eene uitspraak van het Geregt van Dordrecht, tusschen den Heer van de Merwede en de stad, wordt eerst verhaald, dat partijen geschil hadden

> van der reede ende waterscheydinge tusschen huere beyden *visschery* in de Marwede,

en vervolgens dat geschil aldus uitgewezen,

> dat die waterscheydinge ende rechte reede tusschen beyden *wateren* voornoemt wesen sal ende is - *enz.*
> V.d. Wall, *Handv. v. Dordr.* 587 vlg. (a. 1453).

Beider *visscherie in de Merwede* heet later de *beyde wateren voornoemt*. Er wordt dan niet het *visschen* of *vischregt*, maar het *water* zelf door verstaan.

b). Hertog Albrecht verpacht aan die van Verhout enz.

> hoer *slusen* - - - mit allen horen *inneghen wateren*, om ses pont tsjaers,

en, volgt er:

> alsulc payment, als onse rentmeester van onsen *anderen vischerien* innemen sal.
> Mieris, III. 478. *a.* (a. 1387).

Nog een drietal dergelijke verpachtingen, in dezelfde bewoordingen vervat, zijn op bl. 479 en 480 te vinden.

De sluizen met de binnen*wateren* waren dus mede *visscherien*. Eene *visscherie* was derhalve een *water*.

c). In eene handvest van Willem V aan de ingelanden van 'Crommenyer-damme', handelende over het leggen en schouwen van den Nieuwendam, wordt bepaald:

> Voort, soo sal die *visscherye* van de Crommenie ons wesen; maer *anders* sullen *alle wateren* vry wesen, als sy nu zijn.
> Mieris, III. 30. *b.* (a. 1357).

De *visscherye* van de Crommenie, het hoofdwater, zal den Hertog toekomen, maar *anders* zullen *alle wateren* (slooten, togten enz.) vrij blijven. Ook de *visscherye* wordt dus een *water* genoemd[1].

1) Men heeft deze plaats aangehaald als een voorbeeld, dat het vischregt van het eigendomsregt der wateren zelve onderscheiden zou geweest zijn; en schijnt dus *visscherye* hier als *vischregt* te hebben opgevat. Zie *Weekblad van het Regt*, 6 April 1854, bl. 3. Ik voor mij lees er het tegendeel in. Maar men zegt er bij, dat de brief gerigt is aan de 'Kennemerlanders', en dit gaf welligt tot eene min juiste opvatting aanleiding, omdat men de *visscherye van de Crommenie* tegenover alle andere wateren *van Kennemerland* stelde, die toch niet alle *vrij* konden zijn, zoodat men nu alleen aan vrijheid van visschen dacht. Doch de brief is uitsluitend aan de ingelanden van Crommenyer-dam gerigt. Binnen dat waterschap behoudt zich de Hertog het hoofdwater voor: de andere, kleinere wateren zullen vrij eigendom blijven van hen, aan wie zij thans behooren.

d). Niet minder duidelijk is de boven reeds aangehaalde oorkonde, waarbij Albrecht '*een vischerie, gheleghen bi Rotterdamme*', van den nieuwen dijk tot den ouden dijk, met de nieuwe Rotte en de helft van de oude Rotte, in erfpacht uitgeeft, en aan een iegelijk verbiedt daaromtrent te visschen

> binnen viertich roeden na in uutgaende *wateren*, die *onverhuyrt* sijn.
> Mieris, III. 426. *b.* (a. 1385).

Tegenover de hier verpachte *visscherie* en Rottestroom worden straks de uitstroomende *onverhuurde wateren* gesteld. Ook de *visscherie* was derhalve een *water*.

e). Ten overvloede verwijs ik nog naar het verdrag van Hertog Albrecht met die van Oostergoo en Westergoo, in 1398, te vinden bij Van Mieris, III. 671. Daar wordt, na het vermelden eener bepaling omtrent zekere sluizen en daartoe behoorende *visscherien*, gezegd, dat '*alle andere visscheryen*' den Hertog zullen toekomen,

> dat en weere off iemandt in den lande van Oostergoe ende Westergoe haers selves *slooten*, de tusschen oeren lande liggen, corven

> en leyde op oer selves arve, off om oer selves huise *vyvers* ofte *grafte* groeve.

De woorden *corven en leyde* zijn blijkbaar bedorven. Doch de zin zegt kennelijk, dat de *slooten*, op eigen erf gelegen, de *vijvers* en *grachten*, om eigen huis gegraven, vrij zullen zijn en niet, even als '*alle andere visscheryen*', aan den Hertog behooren. Ook de *slooten, vijvers* en *grachten* waren dan *visscherien*. Wederom blijkt het, dat eene *visscherie* een *water* was.

Waarlijk, het kan ons niet bevreemden, dat wij (bl. 24 vlgg.) de *visscherien* zoo dikwijls met *wateren, wateringen, meren, kreken* en *togten* gelijkgesteld vonden.

5. *De beteekenis van het woord, blijkende uit de bedoeling der geheele rede.*

Waar een woord op zich zelf niet duidelijk is en van de bijstaande woorden geen voldoend licht ontvangt, blijft ons nog een hulpmiddel ter verklaring over: de blijkbare bedoeling der rede, die, wèl begrepen en in haren zamenhang doorgrond, zelden twijfel zal overlaten omtrent de beteekenis van een der hoofdwoorden. Ook deze wijze van beschouwen is voor onze *visscherien* niet onvruchtbaar: zij zal ons tot dezelfde uitkomst leiden als al het tot hiertoe behandelde.

a). Den 21 Julij 1388 verpachtte Hertog Albrecht aan den heer van Egmond en IJselstein 'mit sinen luden enz.' 1°. *die vischerie van den sluze* van Alkmaar, 2°. *die viskerien van den Hoefsloet ende van Langhelaen*, beide met al wat daartoe behoorde (Mieris, III. 495 en 496). Tot het verkrijgen dezer pacht

hadden zij reeds dikwijls bij den Hertog aanzoek gedaan, '*om orbaer hoers lants, ende om te verhoeden groten scade ende last, die hem onse viskers hemelic ende openbaer mit water op haer lant te laten, te doen pleghen*'. Het was dus in het belang hunner landerijen, dat zij die *visscherien* zochten te bekomen. Was hun nu het uitsluitend *vischregt* voldoende, om dat doel te bereiken? Zeker, het hielp reeds veel, in zooverre het de lastige visschers van den Hertog weerde, en de heeren in staat stelde, het water door hunne eigene visschers en onder hun toezigt te doen bevisschen. Maar geheel geholpen waren zij nog niet, zoolang zij ook het water zelf niet in hunne magt hadden, om daaromtrent zoodanige maatregelen te nemen als de zorg voor het omgelegen land vereischte. Albrecht, gehoor gevende aan hunnen billijken wensch, moest dit natuurlijk in dier voege doen, dat zij eens voor al van de schade en den last werden bevrijd. Het is dus uit den aard der zaak waarschijnlijk, dat hij hun de wateren zelve, en niet het bloote vischregt, in pacht gaf. En dat dit werkelijk de bedoeling was, blijkt daaruit, dat de *binnenwateren*, tot de *visscherien* behoorende, met de *gaten* en *bruggen*, mede in de pacht werden begrepen. Wijst dus de geheele zamenhang niet duidelijk aan, dat met de *visscherien* de *wateren* zelve werden bedoeld?

b). In eene uitspraak van Graaf Reinoud I van Gelder, in d^{to} 5 April 1314, aangaande eenige geschillen tusschen hem en heer Alard van Buren, voornamelijk betrekking hebbende op de afbakening van het wederzijdsch regts- en grondgebied ('*dat gerigthe ende die*

herscap'), wordt eerst het gebied tusschen Beest en de Trichtersluis aan den Graaf toegewezen, en vervolgens bepaald[1]:

> Voert so segwi, dat die *visscherie* in der Lengen van Trichtersluse nederwert, also vere als ons lant geet, ons is, ende boven Trigthersluse, also vere als ons lant geet, oec ons is, *the halven strome thu*.

De *visscherie* in de Linge behoort den Graaf, *ten halven stroome toe*. Ik durf niet beslissen, of onder deze uitdrukking moet worden verstaan *tot halve breedte* of *tot halve diepte* van den stroom. Maar in beide gevallen moet de beteekenis van *visscherie* dezelfde zijn.

Stellen wij, dat de *visscherie* in de Linge *tot halve breedte* bedoeld is. Kan hier dan aan *vischregt* worden gedacht? Wordt er alleen bepaald, dat de Graaf den stroom tot halve breedte zal mogen bevisschen? Neen, het geldt hier eene grensscheiding, eene afpaling van het landsheerlijk gebied. Er moet dus worden vastgesteld, tot wiens gebied het stroomwater zelf zal behooren. Den Graaf van Gelder zal de eene helft toekomen, alzoo verre als zijn land gaat; de wederhelft aan hem, die de overzijde der rivier bezit. Het is dus het *water* van den stroom, waarover uitspraak gedaan wordt. Wie dat eenmaal bezat, had ook het regt om er in te visschen. Dat het water met den naam van *visscherie* wordt aangeduid, is ligt verklaarbaar: immers alleen aan de opbrengst van visch ontleent het zijne waarde. Maar met die benaming ver-

1) De oorkonde is bij Van Mieris, II. 142, hoogstgebrekkig afgedrukt. Ik volg de betere uitgave van Mr. I.A. Nijhoff, *Gedenkw.* I. 152.

andert zijne natuur niet, noch lost het zich op in een onligchamelijk regt. *Vischwater* heet het, om het gebruik dat men er van wil maken, maar altijd blijft het een *water*.

Doch misschien hebben de woorden *ten halven stroome toe* een anderen zin, en heeft de Graaf zich zelven de *visscherie* in de Linge, in hare geheele breedte, maar slechts *tot halve diepte* toegewezen. Het zal ons weldra blijken, dat ook dan alleen het *water* zelf kan bedoeld zijn.

c). Van eene *visscherie tot halve diepe* wordt meermalen gewag gemaakt, als b.v.:

> van heren Heyen lande in Zwindrechte, dair hi van ons houd alt ambocht te rechten leene, ende die *vischerien tote halven diepen* omtrent tambocht voirsz.
> Mieris, II. 351. *b.* (a. 1325).

> alle *visscheryen*, stalen ende zegeworpen[1)], gelegen voor Barendrecht in den Waele aen die Zuyt-zyde *ten halven diepe toe*, ende streckende in lengten een stuck boven Aven Wiel, ende weder afgaende totten Missloot toe.
> Mieris, III. 242. *a.* (a. 1369).

Hoe deze uitdrukking op te vatten? Is het denkelijk, dat men iemand het regt zal hebben verleend, om te visschen tot de halve diepte van den stroom? Ik kan mij daar geene voorstelling van maken. Hoe

1) *Stalen* zijn ‘eene soort van staken of dunne palen, waaraan de visschers gewoon zijn hunne netten en fuiken vast te maken’. Zie Van de Wall, *Handv. v. Dordr.* bl. 186. Met *zegeworpen* moet iets dergelijks bedoeld zijn. Althans bij J. Bottelgier, *Somme Ruyrael*, fol. 238 v^{so}., lees ik: ‘*so wie gevonden wort visscende op ses voeten na den worpe*’. De *worp* of *zegenworp* moet dus de een of andere toestel geweest zijn, bij het visschen met zegens in gebruik.

zal men iemand bewijzen, dat hij dieper gevischt heeft? Zal men hem eene actie aandoen, op grond dat de snoek, dien hij gevangen heeft, op dat oogenblik een voet lager zwom, dan de grens van het vischregt zich uitstrekte? Hoe kan dan in hetzelfde stuk sprake zijn van het visschen met *zegens*, die immers lager reiken dan de helft van het water, ja langs den bodem worden voortgesleept?

Denkt men daarentegen aan het *vischwater* ter halver diepte, dan laat zich de zaak best verklaren. Het regt om te visschen wordt dan onbeperkt verleend, tot op den bodem toe. Maar het *water* zelf wordt slechts voor de helft gegeven, de benedenste helft wordt niet afgestaan. En waartoe deze beperking? Om dit op te helderen, moet ik doen opmerken, dat in de twee plaatsen, die ik aanhaalde, gesproken wordt van de *Maas* en de *Waal*, beide groote stroomen of koninklijke waterwegen, wier bedding onvervreemdbaar was[1]. Wordt nu door den landsheer het vischwater van die stroomen in leen of pacht uitgegeven, dan moet uitdrukkelijk de bodem worden voorbehouden. Ziedaar, geloof ik, de ware beteekenis der woorden *tot halve diepte*[2].

Misschien zal men zeggen, dat de geheele stroom van een koninklijken waterweg onvervreemdbaar was,

1) Verg. Mr. L. Ph. C. Van den Bergh, *Nog een woord over Leidens regt* enz. (Leiden, 1851), bl. 11.

2) Daar de Linge, zoover ik weet, niet onder de koninklijke waterwegen gerekend werd, is het wel waarschijnlijker, dat in de uitspraak van Reinoud I de halve *breedte* van den stroom is bedoeld. Men zegt mij, dat de uitdrukking *tot halve sloot* in dien zin nog heden gebruikt wordt.

en dus ook over de bovenste helft van het water niet kon worden beschikt. Ik antwoord met te verwijzen naar eene oorkonde, waaruit het tegendeel blijkt. Ik bedoel de lijst der goederen, die de heer van Putten van den Graaf van Holland in leen hield, opgemaakt ten jare 1312, en te vinden bij Van Mieris, II. 123. Daar vindt men verschillende wateren, tot de Maas en Zeeuwsche stroomen behoorende, *ter halver diepte* aan den heer van Putten in leen gegeven, als:

> Bodemar ort *ten halven diepen*. - -
> item van Zandshofde *te halven diepe* tote Abbenbroecke op Widele; item van Abbenbroucke *te halven diepe* tote Bornissen; item van open Bornissen tote den ghescheyde van Yselmonde *op vierdhalf vademe diep* - -
> ende voort tot Heynekens orde in de Maze voor Putte, ende voort de Maze tote Strienen toe, ende voort de Strienen op, *te halven diepe*, tote Bodemar ort toe.

En, volgt er dan:

> Voorts soo hielt mijn heere van Putte voornoemt vry van mijn heere den Graeve voorsz. de *visscherien* binnen dese voorsz. paelen, *ligghende in dese voorghenoemde diepen*; item 't Brederec ende die *visscherye* daer in.

De wateren zelve waren derhalve in leen gegeven, doch met voorbehoud van den ondergrond, en dus slechts tot halve diepte[1)], of wel '*op vierdhalf vademe diep*'. Die wateren waren vooral van waarde om de visch, die

1) Andere voorbeelden van afstand van het *water* der Maas en Merwede, *ten halven diepe*, vindt men bij Mieris, IV. 210 vlg. (a. 1412) en 951. *a.* (a. 1429). - Heb ik den zin van deze merkwaardige woorden juist verklaard, duiden zij werkelijk het voorbehoud van den ondergrond aan, dan gevoelt men hoe treffend de toepassing is op die *visscherien*, die zonder dat voorbehoud werden vervreemd.

er in gevangen werd: daarom worden zij *visscherien*, vischwateren, geheeten.

d). Als een nieuw bewijs voor de juistheid dezer opvatting moet ik nog spreken van de gewone vermelding der *visscherien* en *vogelerien*, telkens waar een land of eene heerlijkheid, met al de daartoe behoorende goederen en geregtigheden, in leen gegeven, verkocht of anderszins vervreemd wordt. De voorbeelden zijn talrijk. Om den aard van hetgeen ik bedoel in het licht te stellen, moet ik er eenige aanhalen:

> Voort soo gheven wy hem al dat *lant, hofsteden, husinghen, vischerien ende veren*, die wy binnen den voorsz. ambochte hebben.
> Mieris, II. 124. *b.* (a. 1312).

> al mijn goed, dat men heet heren Heyen land, legghende in Zwindrecht, *gherechte, tiende, erve, viskerien*.
> Mieris, II. 519. *a.* (a. 1331).

> alle die heerlicheden --- met alle den *waerden*, mit *vischerie*, mit *landt*, met *vere*, met *tienden* ende met *renten*, in hoghen gherichte ende in laghen, also alse die heerscap gheleghen es.
> Mieris, II. 539. *a.* (a. 1333), en 572. *b.* (a. 1335).

> dat lant van Stavenisse, mid allen sinen toebehoeren, groet ende cleyn, alzo alst gelegen is, dat is te verstaen: *ambocht, tienden, maelrie, visscherien, voghelrien, veren, uutdiken, indiken, lant, hofsteden, ambocht ende ambochts gevolge*.
> Mieris, III. 657. *a.* (a. 1397).

> dat alinge lant van Brederode, mid *heerlicheden*, hoge ende lage, *tienden, visscherien, vogelrien, veren*, ende mid anders allen sinen toebehoeren.
> Mieris, IV. 123. *a.* (a. 1409).

> *ambocht ende ambochts ghevolch* mit *tienden, molen*[1)], *visscherien ende voghelien*, ende mit anders allen sinen toebehoren.
> Mieris, IV. 194. *a.* (a. 1412).

1) Men vindt nu eens *molen*, dan eens *maelrie* gebezigd. Ook *maelrie* kan dus niet het *regt* om te malen geweest zijn, want dat kon nooit *molen* heeten. Het was de *molen* zelf, die even goed *maelrie* heeten kon, als wij van *bakkerij* of *verwerij* spreken. - Ook *veren* en *veerstallen* worden door elkander gebruikt.

> mitten *heerlicheden*, van hogen ende van lagen, mitten *tienden, veerstallen, visscherye*, ende mit anders allen hoeren toebehoeren.
> Mieris, IV. 314. *a.* (a. 1415).

> metter hoger ende lager *heerlicheden*, metten *renten, opcomingen, vogelryen, visscheryen*, ende *enz.*
> Mieris, IV. 931. *b.* (a. 1428).

Doch reeds meer dan genoeg. Men ziet, dat bij vervreemdingen van land of heerlijkheid gewoonlijk ook van de *visscherie* of *visscherien* wordt melding gemaakt. Uit de bijstaande woorden laat zich de beteekenis van die uitdrukking niet opmaken: het zijn deels vaste goederen (*land, erve, waarden, veerstallen, hofsteden, huizen* enz.), deels blootelijk geregtigheden (*renten, opkomingen, tienden, hoog en laag geregt* enz.). Uit de loutere opnoeming kan onmogelijk blijken, of de *visscherien* tot de eerste of tot de laatste behooren. Maar wat uit de woorden zelve niet blijkt, kan, dunkt mij, met genoegzame zekerheid uit de kennelijke bedoeling worden afgeleid. Van de twee zaken, die bij de visscherij te pas komen, het *vischwater* en het *regt om te visschen*, sluit het eerste het laatste, maar niet het laatste het eerste in zich. Wie dus eene heerlijkheid vervreemdt, wie ze afstaat met al haar toebehooren, moet niet het *vischregt* afstaan (aan wien zou dan het *water* verblijven?), maar hij staat het *vischwater* af, waarin dan dat regt mede vervat is.

Ik durf deze stelling met gerustheid nederschrijven, omdat ik ze ontleen aan een uitstekend regtsgeleerde.

De Heer Staatsraad Lands-Advocaat zegt op bl. 16 van zijn *Advies:*

‘Wil men bosschen en jagt verkoopen, dan verkoopt men eenvoudig de bosschen, waarin dan van zelve het jagtregt begrepen is’.

Zonder bezwaar geloof ik deze woorden, op de visscherij toegepast, aldus te mogen stellen:

‘Wil men *vischwater* en *vischregt* verkoopen, dan verkoopt men eenvoudig het *vischwater*, waarin dan van zelve het *vischregt* begrepen is’.

Zeer zeker nu was het, bij de bovengenoemde vervreemdingen, de bepaalde bedoeling, zoowel van het water als van het daaraan verknochte regt afstand te doen. Wordt dan alleen het woord *visscherie* genoemd, dan kan dit, naar eene gezonde uitlegging, alleen worden opgevat als het meerdere, dat het mindere in zich sluit. Met *visscherie* is derhalve het *vischwater* bedoeld.

Stelliger nog blijkt de juistheid dezer gevolgtrekking, waar wij het woord gebezigd vinden bij den afstand der landsheerlijke hoogheid. Zoo b.v. in de akte van 1348, waarbij Margareta aan haren zoon Willem V het gebied over Holland, Zeeland en Friesland afstaat (Van Mieris, II. 746). In eene lange lijst worden de goederen en geregtigheden opgesomd, tot de grafelijkheid behoorende, en daaronder zijn ook de *visscheryen* niet vergeten. Margareta stond alles af, wat haar als landsvrouwe toekwam. Heeft zij zich dan het *vischwater* voorbehouden, en alleen het *vischregt* aan Willem overgedragen? Neen, de *visscherien*,

waarvan de akte spreekt, kunnen niet anders dan de *wateren* zelve geweest zijn[1)].

e). Meermalen troffen wij reeds de uitdrukking aan: *de visscherie met haren toebehoren*. Wij zagen zelfs, dat o.a. de *inneghe wateringhen* daartoe gerekend werden. Maar al ware de aard van hetgeen bij de *visscherie* behoorde, nergens omschreven, nog komt het mij voor, dat die uitdrukking voor onze opvatting zou pleiten. Of kan men spreken van *een regt met zijn toebehooren?* Waarin zou dat *toebehooren* van het *vischregt* bestaan?

Men hoore nog een laatsten getuige, wiens woorden in dit opzigt merkwaardig zijn, en wiens bedoeling niet twijfelachtig schijnt. Het is Graaf Willem III, die verklaart aan Willem Dukinck enz. verkocht te hebben

> onse *visscherye* van Leck-monde *teenen vryen eygendomme mit allen den rechten datter toe behoort* ---, welcke *visscherye* voorz.

1) Men heeft beweerd, 'dat de Graven van de vischwaters slechts het *gebruik*, maar geenszins den *eigendom* zouden bezeten hebben'. Die bedenking is, naar ik geloof, voldoende wederlegd. Het Hof heeft ze dan ook in zijne uitspraak ter zijde gesteld. Maar ten overvloede zij nog even herinnerd aan de akte van Keizer Lodewijk, in d^{to}. 25 Nov. 1314 waarbij hij aan onze Graven volkomen afstand doet van alle rijksregten op Holland, Zeeland en Friesland, behoudens alleen den leeneed. Mieris, II. 145: '*omne jus, quod iidem nostri predecessores in Comitatibus Hollandie, Zeelandie, et Dominatu Frizie reclamarunt seu reclamare potuerunt, aut nos reclamare possemus, libere et absolute de consensu et assensu nostrorum Principum quittamus, ac eidem ejusque heredibus et successoribus presentibus* [*atque futuris*] *duximus remittendum, salvo tamen nobis et Imperio homagio debito pro eisdem*'. Wat dus ook van vroegeren tijd moge gelden, na 1314 althans kan aan de Graven van Holland hun regt niet worden betwist.

> *gelegen* is *enz.* --- ende gelooven hen dese *visscherye* voorsz. hen eeuwelijck te waren alsse *een vrye eygen goet*.
> Oudenhoven, *Z. Holl.* 374. (a. 1318).

Het *vischregt* met al de *regten* die daartoe behooren? Laat zich dat zuiver verklaren? En kon een *regt*, in de taal der 14e eeuw, immer *een vry eygendom* of *een vry eygen goet* heeten?

Een *vischwater* daarentegen, met al de daaraan verbondene regten, als een vrij eigendom te verkoopen: ziedaar iets, dat geheel onberispelijk gezegd is.

Waarom dan niet de natuurlijkste opvatting gekozen, die hier zoo kennelijk door de bewoordingen zelve als de ware bedoeling wordt aangeduid?

De hier aangehaalde oorkonde is van het jaar 1318; dus bijna gelijktijdig met de eerste vermelding der Leidsche *visscherien*. De beteekenis van het woord moet wel op beide plaatsen dezelfde geweest zijn.

Zoo zijn wij langs verschillende wegen altijd tot dezelfde uitkomst geraakt. Altijd vonden wij *vischwater* aangewezen als de natuurlijkste, de eenvoudigste, de meest geregtigde beteekenis, waarbij wij nooit tot eenige overdragt of gedrongene uitlegging onze toevlugt behoefden te nemen; terwijl het ons meestal onmogelijk bleek, zonder dergelijke forsche hulpmiddelen, die van *vischregt* toe te passen.

Aan het einde nu van deze opsomming der verschillende bewijsgronden, die onze stelling schenen te staven, slaan wij nog een vlugtigen blik achterwaarts, om ze alle in één overzigt te vereenigen, en daardoor

des te beter te doen waardeeren in hunne volle sterkte en eendragtige zamenwerking.

Wij hebben achtereenvolgens betoogd:

1°. dat de twee eenige tijdgenooten, wier regtstreeksch getuigenis wij konden vragen, *visscherie* door *vischwater* verklaren.

2°. dat de beteekenis van *vischvangst* zich eerst in 1544, die van *vischregt* eerst na 1599 laat aanwijzen.

3°. dat de geschiedenis der woorden op *-erij* daarmede geheel overeenstemt.

4°. dat het woord oorspronkelijk moet beantwoord hebben aan zijn Fransche voorbeeld, terwijl het Fr. *pêcherie* nooit iets anders dan *vischwater* was.

5°. dat *visscherie* in het lidwoord *een* en het gebruik van het meervoud den stempel draagt zijner concrete opvatting.

6°. dat de *visscherien* gelijkgesteld worden met *wateren, meren* en *kreken*, en met *landerijen, akkerland, weiden, uitgorzen, moerdijken, molens, vaarsteden, veren, sluizen, dammen, vesten, wateringen* en *togten* te zamen genoemd.

7°. dat zij geographisch worden bepaald door hare *ligging*.

8°. dat zij *eigennamen* dragen, en wel bepaaldelijk *plaatselijke namen*.

9°. dat *in* de *visscherien* gevischt wordt, en zij zelve *bevischt* worden, welk werkwoord men nooit anders dan op *wateren* toepaste.

10°. dat *in, voor* of *bezijden* de *visscherien* allerlei vischtuig geplaatst wordt; dat zij *kanten* hebben, met *ruigte* begroeid, en *snoek* bevatten.

11°. dat *om* de *visscherien* menschen wonen, en *in* haar in hechtenis kunnen genomen worden.

12°. dat de uitdrukking *in de visscherien* met *elders* wordt afgewisseld.

13°. dat eene *visscherie* kan *worden* of *ontstaan;* dat zij *afgeschut*, ja *droog gemaakt* kan worden.

14°. dat *visscherien* als synoniem met *wateren* wordt verwisseld; dat *slooten, vijvers* en *grachten* ook *visscherien* waren.

15°. dat in een aantal oorkonden de blijkbare bedoeling geene andere opvatting gedoogt.

Tegenover het getuigenis van tijdgenooten, zóó van alle kanten gestaafd, zou ik bezwaarlijk durven volhouden, dat *visscherie* niet *vischwater*, maar *vischregt* beteekent.

Gaarne wil ik aannemen, dat wel niet al het voorgedragene boven allen twijfel verheven zal zijn. Ik ben mij volkomen bewust dat ik dwalen kan, ook met de opregtste waarheidsliefde en het naauwgezetste onderzoek. Maar al worden tegen deze of gene bewering gegronde bedenkingen ingebragt; al worden eenige mijner bewijsgronden misschien geheel ondermijnd: de slotsom van mijn betoog zou daarmede nog niet vervallen. Immers, men bedenke vooral, dat mijne bewijzen niet ieder op zich zelf staan, maar elkander aanvullen, steunen en bevestigen in hun onderling naauw verband. Eerst dan, wanneer alle, één voor één, afdoende wederlegd zijn, zal ook hun zamenhang verbroken en de instorting van het geheele gebouw onvermijdelijk wezen. Maar zoolang dit niet is geschied, durf ik mijne stelling in gemoede aannemen

en als welbewezene waarheid beschouwen. Tot zóólang durf ik beweren, dat een Hollander van 1433, wanneer hij van *visscherien* hoorde spreken, noodzakelijk denken moest aan iets van gelijke soort, als hetgeen *wij* ons voorstellen, waar men van *zanderijen* of *veenderijen*, van *boerderijen* of *landerijen* gewaagt.

En wat staat nu tegen dit alles over? Naar mijne bescheidene meening, niet veel. Ik heb alles nagezien, wat over de zaak in druk is verschenen, memoriën, pleidooijen, conclusiën, vonnissen. Nergens heb ik de beteekenis van *vischregt* bewezen gevonden. Altijd gaat men uit van de onderstelling, dat die beteekenis vaststaat: de eenige vraag is, of die van *vischwater* al dan niet daarnevens kan gelden. Niet een enkel getuigenis van een tijdgenoot, niet eene enkele aanhaling uit gelijktijdige geschriften is mij voorgekomen, waaruit zou moeten blijken, dat *visscherie* in de beteekenis van *vischregt* bij onze voorouders bekend was[1)].

Vanwaar dit verschijnsel, dubbel opmerkelijk in eene zaak als deze, waar men erkende dat alles afhing van de juiste verklaring des woords? Vanwaar anders, dan dat het tegenwoordig taalgebruik zich te veel liet gelden? dat men, onwillekeurig en ter bester trouw,

1) Alleen vind ik in het laatste pleidooi van den Heer Lands-Advocaat melding gemaakt van een Rotterdamsch charter van 1403, waarin de woorden '*visscherie ende vroon*' voorkomen, en dat, volgens ZHEG., 'zonder eenige tegenspraak alleen *vischregt* verleent'. Zie *Weekblad van het Regt*, 28 Dec. 1857, bl. 1. *c.* en 2. *a.* Het stuk is ten processe overgelegd, maar niet publiek gemaakt. Ik vermeet mij geen oordeel over een charter dat mij onbekend is, maar wenschte wel dat het in 't licht werd gegeven, om ons tot een oordeel in staat te stellen.

zich aan dien indruk overgaf, in plaats van die heden-daagsche opvatting voor goed op zijde te zetten, en alleen aan tijdgenooten te vragen, wat *zij* alleen hebben geweten? Ik gaf dit reeds vroeger te kennen, maar acht mij verpligt er op terug te komen, omdat het voor de wetenschap, die ik beoefen, inderdaad een merkwaardig verschijnsel is: een sterk bewijs voor de bezielende kracht van het levend taalbewustzijn; een blijk, dat het geene gemakkelijke taak is, zich aan dat subjective bewustzijn te onttrekken en het verledene objectief waar te nemen; een afdoend getuigenis daarenboven, dat de historische taalstudie, wel verre van zich alleen te verdiepen in afgetrokken bespiegelingen, integendeel van regtstreeksche en vruchtbare toepassing kan zijn op het praktische leven.

Twijfelt men, of werkelijk de invloed van het heden-daagsch spraakgebruik in het spel is geweest? Men hoore de woorden, in een der pleidooijen gesproken[1]:

'Wat beteekent *visscherij*, in 't gewone spraakgebruik? Ik zal niet terugkomen op de geleerde dissertatie der verbalia in *ij;* maar in gewoon spraakgebruik, durf ik zeggen, beteekent dat woord niets anders dan *regt om te visschen;* zoo spreekt men van de Groenlandsche, de haring-visscherij enz.; *visscherij* beteekent niets anders dan *uitoefening van de visch-vangst, het visschen*. Worden er niet van Staatswege in menigte verpacht zalm-visscherijen, Vroon-visscherijen op de Lek, Maas enz., en ook door particulieren;

1) Zitting der Arr. Regtbank te Amsterdam, d. 20 Dec. 1853. Zie *Weekblad van het Regt*, 30 Jan. 1854, bl. 2.

denkt iemand dan aan de mogelijkheid, dat hij tevens ook het water en den grond zou verpachten?'

Toegestemd! Maar de giftbrief, waarop zich Leiden beroept, dagteekent niet van 1853.

In gelijken geest is, zoover ik heb kunnen nagaan, altijd over ons woord gesproken. Ja, zóó sterk was die indruk van ons hedendaagsch gebruik, dat zelfs de verdedigers van Leiden zich daarvan niet altijd vrij konden maken. Mijn hooggeachte ambtgenoot, Prof. Cock, geeft toe, dat *visscherij*, 'op zich zelf genomen, beide beteekenissen zou kunnen hebben' (bl. 4). Dezelfde onderstelling staat in de pleidooijen op den voorgrond: men zoekt alleen te betoogen, dat het woord *op deze plaats* als *vischwater* moet worden verklaard. Maar neen! (ons onderzoek heeft het geleerd) dat is niet het standpunt, waarop men zich plaatsen moet. Met volle overtuiging mag men beweren: *visscherie* beteekende *vischwater*, en dàt alleen: de opvatting van *vischregt*, die van lateren tijd is, mag niet aan het jaar 1433 worden opgedrongen.

Wat de veranderde beteekenis van een enkel woord niet al vermag! Ons *boerderij*, dat ik vroeger noemde, heeft, nevens de gewone opvatting, allengs ook die van *het boerenbedrijf* aangenomen. Ligt is, over vier eeuwen, die beteekenis de heerschende geworden, en zal zij de andere hebben verdrongen. Even ligt kan *landerij* eenmaal in den zin van *landbouw* beginnen te gelden. Wee dan het nakroost van hem, aan wien in 1858 *boerderijen* of *landerijen* worden vermaakt! In de 23^{e} eeuw zal men dien eigendom betwisten, en niets anders erkennen dan het regt op de vruchten

van het *boeren*- of *landbouwersbedrijf*. Of hebt gij in onzen tijd *zanderijen* of *veenderijen* gekocht, die later in welige akkers worden herschapen: de grondeigendom zal voor uwe erfgenamen te loor gaan, zij zullen zich tevreden moeten stellen met eene schadevergoeding voor het gemis aan zand of turf, - zoodra de beteekenis der woorden zal veranderd zijn, gelijk al het ondermaansche verandert.

Ik heb nog mijn laatste woord niet gesproken tot toelichting van het oude *visscherie*. Nog rest mij eene opmerking, die, naar het mij voorkomt, zal leiden tot een bondig bewijs. Het geldt een punt, dat bij de behandeling van het regtsgeding telkens ter sprake is gekomen, waaraan men bijzonder veel waarde heeft gehecht; maar dat meer dan iets anders doet zien, hoe het spraakgebruik der 19e eeuw als een veilig rigtsnoer gold. Ik bedoel de vergelijking van *visscherij* en *jagt*. Na de woorden, op bl. 2 aangehaald, laat het Hof onmiddellijk volgen:

> ‘dat evenzoo in het gewoon gebruik, indien jagt wordt verpacht, niet het bosch, waarin, of het veld, waarop men jaagt, wordt bedoeld, maar alleen het regt om in zoodanig bosch of veld te jagen.’

Evenzoo werd in een der pleidooijen gezegd[1]:

> ‘Ik maakte daar gewag van jagt, en met opzet, omdat beide, jagt en visscherij, zijn gelijksoortige

1) Zitting der Arr. Regtbank te Amsterdam, d. 20 Dec. 1853. Zie *Weekblad van het Regt*, 30 Jan. 1854, bl. 2. Verg. ook het vonnis der Regtbank, ald. 6 April 1854, bl. 3.

> regten, zaken, meest te gelijk genoemd; en evenmin nu als *jagtregt* den eigendom van den grond insluit, evenmin sluit *visscherij* in den eigendom van het water en den bodem.'

Dezelfde beschouwing vindt men ook elders herhaaldelijk weder. Zij wordt telkens aangevoerd als het duchtigste wapen tegen de bewering der stad Leiden.

Wanneer ik het waag, die beschouwing te bestrijden, bepaal ik mij ook hier tot het gebied der taalkunde, en laat de regtsgeleerde gevolgtrekkingen aan deskundigen over.

Het zij met alle bescheidenheid gezegd, maar ik veroorloof mij, in de genoemde vergelijking eene *petitio principii* te zien. Waarop steunt de bijeenvoeging der woorden *visscherij en jagt?* Op het hedendaagsch spraakgebruik, op de beteekenis die wij thans aan het woord *visscherij* hechten, op de *onderstelling* derhalve, dat dit woord in de 15e eeuw hetzelfde beteekende. Maar juist dàt is het, wat bewezen moet worden, en wat ik, na al het boven gezegde, met vertrouwen durf ontkennen. Zal de vergelijking werkelijk opgaan, en worden aangenomen als grondslag van verdere redenering, dan behoort eerst te zijn aangetoond, dat ook in 1433 *visscherie* en *jagt* gelijksoortige woorden waren en nevens elkander werden gebruikt. Maar wie heeft daarvoor een enkel bewijs, een enkel getuigenis uit oude geschriften aangehaald? In al de oorkonden, die ik bij mijn onderzoek heb doorloopen, heb ik niet één voorbeeld ontmoet. Zoolang niet met afdoende bewijsplaatsen het tegendeel wordt gestaafd, moet ik beweren, dat *visscherie* en *jagt* des-

tijds *on*gelijksoortig waren. En waarlijk, de beteekenis van *visscherie*, zoo als wij die uit den mond van tijdgenooten opvingen, is zoozeer met die van *jagt* in strijd, dat het ons wèl mogt bevreemden, indien men eertijds die beide op ééne lijn had geplaatst.

En nu mag ik verder gaan. Vonden wij nergens *visscherie* en *jagt* als gelijksoortige woorden gebezigd, dan rijst de vraag: welke uitdrukking was het dan, die met *visscherie* overeenkwam? Het antwoord is inderdaad verrassend. Het luidt: *wildernisse*. De woeste gronden, bosch en heide, het veld waarop gejaagd werd, in één woord, wat het voorgeslacht *wildernisse* of *wildert* noemde, dàt was aan *visscherie* evenredig. Slaan wij nogmaals het Charterboek op.

> Die meente, die te Baczen leghet, ende al die dunen, die legghen tusschen Maze ende Sipe, ende al die *wildernisse*, die dair an leghet, vinden wi den Grave, en si dat yemand mitten rechte besitte. --
> Voirt al die swanen, sijn si wilt of tam, die voeden in des Graven vri wateringhe, jof in ghemene wateringhe, wisen wi den Grave toe.
> Voirt alle die sluze, die legghen tuschen Maze ende Zipe, dair men voir visket, vindewi die *vischerie* den ghene toe, die die sluze becost hevet.
> Mieris, II. 63. *b.* (a. ± 1306).

Zoo leest men in eene uitspraak over den eigendom van onderscheidene goederen in het graafschap Holland. Tusschen Maas en Zijp wordt de geheele *wildernisse* den Grave toegekend, de *visscherie* der sluizen aan hem, die de sluizen bekostigd had. Er wordt dus beschikt over datgene, wat zijne waarde ontleende aan de opbrengst van jagt en vischvangst, over den jagtgrond en het vischwater. Het eerste wordt *wil-*

dernisse, het tweede *visscherie* genoemd: de beide woorden als gelijksoortig gebezigd[1)].

Niet minder duidelijk is de volgende plaats:

> Item, dat Honterlant, bynnen dijcx ende buyten dijcx, mitten heerlicheden, hoge ende lage, mitten *wildernisse*, ende mit anders sinen toebehoeren.
> Item, dat Ambacht van Vlaerdingen mitten sluyssen ende *visscherien*, dair toe behoerenden.
> Mieris, IV. 404. *b.* (a. 1417).

Is het niet onmiskenbaar, dat de *visscherien* met de *wildernisse* op ééne lijn worden gesteld?

Evenzoo in de akten van overdragt van het landsheerlijk gebied, waarbij, nevens andere goederen en regten, natuurlijk ook datgene moest worden afgestaan, wat tot de jagt en de visscherij betrekking had. Wij zagen reeds boven, dat in die oorkonden gewoonlijk het woord *visscherien* vermeld staat, en daar niet anders kan worden opgevat dan als het *meerdere* (het visch*water*), dat het *mindere* (het visch*regt*) in zich besluit. En hoe wordt die opvatting bevestigd, als men ziet met welk woord het jagtregt wordt overgedragen! Het is altijd *wildernisse:* niet het regt om te jagen, maar de jagt*grond*. Somtijds wordt *wilt* en *wildernisse* te zamen genoemd: overtollig, zoo men wil, omdat de eigendom van het eerste in dien van het laatste is begrepen. Doch aan onze beschouwing

1) Dat *visscherie* hier niet anders dan het *water* zijn kan, blijkt uit den inhoud der beschikking zelve. ‘Het maken toch van sluizen in bijzondere wateren behoorde aan de eigenaars’. Zie M^{r}. L. Ph. C. Van den Bergh, *Nog een woord over Leidens Regt*, bl. 10. Van hen derhalve, die, als eigenaars der wateren, de sluizen bekostigd hadden, wordt het wettig eigendom erkend. Dat eigendom was het *water:* het wordt *visscherie* genoemd. Dus is *visscherie* de benaming van het *water*.

doet dit niets te kort. Als tegenover *wilt ende wildernisse* het woord *visscherie* alleen staat, terwijl toch in beiden een gelijke afstand bedoeld werd, dan blijkt het te meer, dat *visscherie* niet het visch*regt* alleen was, maar het visch*water* met inbegrip van het visch*regt*. In de akte, waarbij Margareta aan haren zoon Otto het land van Voorne en het burggraafschap van Zeeland toezegt, komen in de gansche lijst der goederen en regten geene andere woorden voor, tot het visschen en jagen betrekkelijk, dan *vischerien* en *wildernesse*[1]. Als dezelfde Gravin aan Willem V het gebied van Holland en Zeeland afstaat, vindt men *visscheryen, bosch, wilt* en *wildernisse* vermeld[2]; en later, als zij hem nogmaals het graafschap van Zeeland opdraagt, worden weder *vysscheryen, wilt* en *wildernisse* genoemd[3]. Men ziet, dat *visscherien* geregeld met *wildernisse* te zamen gevoegd wordt, waar men den ganschen omvang van al wat tot jagen en visschen behoort, den *grond* en het *water* zoowel, als het jagt- en visch*regt*, wil te kennen geven.

En als men dan, nevens zoo talrijke giften of verpachtingen van *visscherien*, als wij boven aantroffen, even talrijke beschikkingen over *wildernissen* vindt, waarbij natuurlijk het voordeel der jagt de hoofdzaak was: is het dan uit die vergelijking niet blijkbaar, dat de gift of pacht in het eerste geval in even ruimen omvang bedoeld werd als in het tweede, dat zij

1) Mieris, II. 747. *a.* (a. 1348).
2) Mieris, II. 746. *a.* (a. 1348).
3) Mieris, II. 768. *b.* (a. 1350).

dus niet alleen het visch*regt*, maar ook mede het *water* omvatte, of liever die beide, als onafscheidelijk van elkander, te zamen overdroeg? De voorbeelden van het uitgeven van *wildernissen* zijn waarlijk niet zeldzaam. In 1313 geeft Willen III aan Gerard van Wieldrecht *alle die wilderd* van Raamsdonk en die van Wildrecht in erfpacht[1]. In 1325 verpacht hij op gelijke wijze de *wildernesse van Nootdorpe*[2], en verkoopt hij aan Willem van Duivenvoorde *al die wildert van half der Mase* enz.[3]. In 1432 wordt Jonkvrouw Margerite van Brederode door Jacoba bevestigd in het bezit van *die wildernisse van der Vogelensang*[4], en zoowel hier, als elders, ontbreken daarbij de woorden *mit hoeren toebehoeren, alsoe groet ende alsoe cleyn* enz., evenmin als bij de *visscherien* het geval was. In 1434 geeft Filips aan Floris van Kijfhoek *alle sulcke erve, lant, geboemte ende wildernisse* enz.[5], en die gift wordt een half jaar later door Jacoba, als Houtvesteresse van Holland, bevestigd[6]. En zoo stelt, in 1425, Jan IV van Brabant, als Graaf van Holland, orde op het toebrengen van schade aan zijne *wildernisse van Hagehout*, door het weiden van beesten[7]; even als wij elders bevelen zagen uitvaardigen tegen

1) Mieris, II. 138.
2) Mieris, II. 366. Er staat *wilnesse*. Dat de uitgever te regt *wildernesse* verbetert, blijkt uit de vergelijking van II. 62. *a.*, waar ook sprake is van *die wildernisse, die an Noetdorp leghet*.
3) Ibid.
4) Mieris, IV. 1002. *a.*
5) Mieris, IV. 1037. *a.*
6) Mieris, IV. 1057. *a.*
7) Mieris, IV. 777. *a.*

het beschadigen der *visscherien*[1]. Blijkt niet uit alles duidelijk, als nu eens *wildernissen*, dan *visscherien*, op geheel dezelfde wijze worden gegeven, verkocht of verpacht, dat men beide beschouwde als zaken van gelijke soort[2].

Zelfs nog in lateren tijd leefde het aandenken voort aan dit spraakgebruik van vroegere eeuwen, toen men niet dacht aan het bloote regt om te visschen of te jagen, maar aan het water en den grond, waaraan dat regt verbonden was. De ouderwetsche stijl onzer wetgevers in de 16e en 17e eeuw bewaarde er de herinnering van. Men maakte niet, zoo als thans, wetten op de *visscherij en jagt;* maar de verordeningen, tot die onderwerpen betrekkelijk, droegen den naam van plakaten en ordonnantiën '*op 't stuck van de visscherye*' en

1) Nog een voorbeeld. Wij zagen boven het verbod tegen het uitsnijden van *ruigte* aan de kanten der *visscherien*. Evenzoo werd meermalen (o.a. in 1524) verboden, *ruigte* af te houwen in de '*duynen, bosschen ende wildernisse*'. Zie Merula, over de *Wildernissen*, I. bl. 68. Is het niet blijkbaar, dat *visscherien* en *wildernissen* gelijksoortige zaken waren? Ook in Latijnsche charters vindt men '*piscinae et nemora*' te zamen genoemd. Zie bij Senckenberg, *Lebhafter Gebrauch des uralten deutschen bürgerlichen und Staatsrechts*, p. 123. *Nemora* zijn *wildernissen; piscina* werd in de 15e eeuw vertaald door *visscherie*. Derhalve waren die beide gelijksoortig.

2) Men had verschillende *wildernissen* in de buurt van Haarlem en Leiden, als: *die wildernisse van Brederode, die wildernisse van Haerlemmerhoute, die wildernisse van der Vogelensanc, die wildernisse van Noortwijc*, enz. Zie o.a. Mieris, IV. 438, 450, 500, 1002, Merula, a.w.I. bl. 7-14, enz. Daarnevens lagen de *visscherien, geheten dat Vroon*, de wateren die den zoom der bosschen bespoelden.

‘*op 't stuck van de wildernisse*’[1]. Zoo bleven, als een naklank uit het verledene, de beide woorden elkander vergezellen, ook nadat, bij veranderde regtsbegrippen, beider beteekenis reeds gewijzigd was geworden.

Niet *visscherij en jagt*, maar *visscherie ende wildernisse*, dat waren evenredige termen, in 1316 zoowel als in 1433. Niet het regt om te jagen, maar de grond waarop gejaagd werd, was met *visscherie* gelijksoortig. Men gevoelt de kracht van een dergelijk feit. Men gevoelt, hoe de gansche veelbesprokene vergelijking van *visscherij* en *jagt* haar steunpunt verliest, en al wat daarop gebouwd werd, ineenstort; ja, hoe zij onverwachts in het tegendeel omslaat, om nu niet meer *tegen*, maar *voor* Leiden te getuigen, en al het boven ontwikkelde nog te versterken met een nieuw en klemmend bewijs, dat *visscherie* niet *vischregt*, maar *vischwater* beteekent.

De Heer Staatsraad Lands-Advocaat, het woord voerende voor den Staat der Nederlanden, heeft erkend[2]:

‘Alles hangt af van de beteekenis van één woord, van den zin van ééne enkele uitdrukking; alles lost zich op in de vraag: wat is *visscherij?*’

1) Zie o.a. Merula, a.w.I. bl. 53, 77, 78, 83, 113, 243 (art. 7), *Keuren ende Priv. des lands van Voorne*, bl. 212, enz.
2) Zitting der Arr. Regtbank te Amsterdam, d. 20 Dec. 1853. Zie *Weekblad van het Regt*, 30 Jan. 1854, bl. 1. De andere woorden, in mijn tweede motto aangehaald, vindt men in het *Weekblad*, 28 Dec. 1857, bl. 1.

II. Het Vroon.

In de tweede plaats vestigen wij onze aandacht op den naam, waarmede de Leidsche *visscherien* worden aangeduid: *dat Vroon*. De beschouwing van dien naam kan natuurlijk niet onverschillig zijn, om den aard der *visscherien* zelve in het licht te stellen. Zij zal ons van een anderen kant tot dezelfde overtuiging leiden als het onderzoek, dat ons dusverre bezig hield; zij zal als het ware de proef zijn op de som van al het tot hiertoe behandelde.

Over het woord *vroon* is in den loop der Leidsche regtzaak veel gesproken; niet altijd met volkomene juistheid, omdat men zich somtijds beriep op schrijvers uit een tijd, toen men nog weinig denkbeeld had van etymologie, en, op den klank af, *vroon* met *vrij* verwarde, waarmede het niets te maken heeft[1]. Evenwel, tot de hoofdzaak doet dit luttel af. Omtrent de beteekenis van *vroon* is men het vrij wel eens. De vraag is maar: wat was het *Leidsche Vroon?*

1) Althans niet binnen het gebied onzer taal. Eene hoogere verwantschap tusschen Goth. *frauja* en *freis* wil ik niet ontkennen; doch die lag buiten de grenzen van onze taal, en had geen invloed meer op de beteekenis der woorden.

Een enkel woord moet ik toch laten voorafgaan over *vroon* in het algemeen. Ik heb weinig nieuws te zeggen; maar een vlugtig overzigt is noodzakelijk, om ons op het ware standpunt van beoordeeling te plaatsen.

De oorsprong van ons woord behoeft ons niet lang op te houden. *Vroon*, Hoogd. *frohn*, heeft zijn grond in het Gothische *frauja*, dat *heer* beteekent. In het Oud-Hoogd. luidde dit, in zamengetrokken vorm, *frô* (*frôio, frôo, frô*), en daarnevens had zich een fem. *frôwa* ontwikkeld, later tot *frau* geworden, ons *vrouw*, dat eertijds voor *domina*, gold, doch sedert de ruimere beteekenis van *femina* verkreeg. Uit *frô* ontsproot verder een adjectief *frôn*, in den zin van *dominicus:* en ziedaar het Hoogd. *frohn*, ons *vroon*. Het is dus eigenlijk een adjectief, en beteekent oorspronkelijk *dominicus* d.i. *heerlijk, tot den heer behoorende*[1]. Daar echter ons *heerlijk* ligt misverstaan kan worden, willen wij liever *des heeren* zeggen, dat op hetzelfde uitkomt.

De beteekenis *des heeren* vond tweederlei toepassing:

1°. In geestelijke opvatting, van den *Heere*, van

1) Men heeft, op voorgang van Weiland, *vroon* veelal beschouwd als een genit. sing. van *frô*, en derhalve als *domini*, des heeren, opgevat. Doch de vorm des woords laat deze verklaring niet toe. De ware uitlegging is ontdekt door den scherpen blik van J. Grimm, die aantoont, dat het eigenlijk een genit. plur. was (Goth. *fraujanê*, Ohd. *frôionô, frônô*), en *dominorum* d.i. *Dei et Sanctorum* beteekende, waaruit zich verder het adj. *frôn* heeft ontwikkeld, in den zin van *dominicus, sacrosanctus, publicus*. Zie *Bericht der Königl. Preuss. Akad. zu Berlin*, 1849, s. 340-345. Verg. ook de etymologische woordenboeken van Schwenck en Schmitthenner-Weigand.

God of Christus gezegd. Vandaar Oud-Hoogd. *frôntag*, de dag des Heeren, de Zondag; en nog in het Hoogd. *frohnfasten*, de driedaagsche vasten; en *frohnleichnamsfest*, de heilige Sakramentsdag, eigenlijk *het feest van het ligchaam des Heeren* (*festum corporis Christi*).

2°. In wereldlijke opvatting, van den *Landsheer*, den *Vorst*. Vandaar een aantal woorden, zoowel in het Hoogd. als in onze taal eertijds in veelvuldig gebruik, als: *vroonbode*, 's heeren bode, geregtsbode; *vroonboer, vroondienst, vroongeld, vroonschat, vroonschuld; vroonstein* of *vroonhof*, 's heeren huis of kasteel, ook wel als naam der gevangenis; *vroonland*, eigenlijk 's heeren land, doch bij uitbreiding mede van andere landen gezegd, die (even als die van den Vorst) vrij waren van de verponding; *vroonheer*, de eigenaar van zulk een land[1)], enz.

Daar de opbrengst der visscherij een belangrijken tak der grafelijke inkomsten uitmaakte, was het zeer natuurlijk, dat hier het woord *vroon* bij uitnemendheid in gebruik kwam, en de grafelijke visscherijen den naam van *vroonvisscherien* droegen. Nog in lateren tijd was de benaming van *vroonvisch* bekend, toen bepaaldelijk toegepast op de edelste of voornaamste riviervisch, als steur, zalm, elft enz., en aldus geheeten omdat de visscherij in de groote stroomen aan de grafelijkheid behoorde. De ambtenaar, met het toezigt daarop belast, werd *vroonmeester* genoemd.

1) *Vroonlande* o.a. bij Mieris, IV. 895. *a.b.; vroengers* (gras), IV. 1053. *a.; vroenensloet* en *vroene made*, II. 74. *a; vroenscout*, II. 272. *b.;* enz.

Ook in onzen giftbrief vinden wij *vroon* in verband met de visscherij gebezigd. Doch hoe het woord hier op te vatten, waar wij het aantreffen buiten zamenstelling, als een zelfst. nw. van het onzijdig geslacht? Het spreekt van zelf, dat het hier niet anders dan door eene ellips van het tweede lid der zamenstelling kan worden verklaard. Maar welk woord is dan weggelaten? Dit is natuurlijk niet *a priori* met zekerheid te bepalen. Het kon evenzeer een *vroongoed*, hetzij dan land of water, als een *vroonregt* wezen. Werkelijk laat het zich bewijzen, dat men het woord in beide opvattingen gebruikte. De bezitter van een *vroonland* werd *vroonheer* geheeten[1]; *vroon* werd dus in die zamenstelling elliptisch voor *vroonland* genomen. Elders staat het onmiskenbaar voor een *water*, tot het grafelijk domein behoorende, als b.v. in den brief, waarin Hertog Filips aan Heer Roeland van Uutkerken het ambacht van Ridderkerk in erfleen geeft, en daarbij

> half de overdrift van de *vroen*, ende half de staelgronden, ende half de waelgronden, ende half de vuyckgronden - - - ende daer toe een vierden deel van de *vroon*, van de mondt van de Yssel aengaende, ende afgaende gelijck als de drie vierendeelen gaen, daer die brieven af zijn, *enz.*
> Mieris, IV. 951. *b.* (a. 1429).

Dit zelfde *vroon*, aan den mond van den IJsel beginnende, komt ook reeds in een vroeger charter voor:

> die visscherie in die Devel mitten vijftich scilden sjaers, die van den Maesdam jairlix comen, ende mitten *vroon* tot Yselmonden.
> Mieris, IV. 449. *b.* (a. 1418).

1) Kiliaen in v.

Maar daarnevens gold *vroon* even onmiskenbaar als verkorting van *vroonregt*. Zoo b.v. in eene keur van 1433, bij Oudenhoven, *Zuyt-Holl.* bl. 515 vlg.:

> Item, soo magh die Heer, als hy buyten slandts reyst, hebben sdaeghs twee schellingen grooten Vlaems, ende elcken Heemraedt eenen schellingh - -; ende en geeft men den Schout metten Heemraders haer *vroon* niet, *enz.*

Blijkbaar is hier sprake van het *vroonregt*, 's heeren regt, het geld aan de grafelijkheid verschuldigd; en niet anders bedoelt Kiliaen, wanneer hij *vroone* door *vectigal* vertolkt.

Het woord laat dus de beide beteekenissen toe: het kan zoowel een *vroongoed* als een *vroonregt* zijn. De keuze tusschen die beide moet meest uit den zamenhang worden opgemaakt, die echter niet altijd beslist. Wordt *vroon* genoemd te midden van verschillende goederen en regten, wie zal dan bepalen, of het onder de eerste of onder de laatste wordt medegerekend? Zeker, als men in een charter van Hertog Albrecht leest:

> alle ambochten ende gevolge, hofsteden, *vronen*, voorhoven, meulen, meulenstal, vogelryen, visseryen,
> Mieris, III. 641. *a.* (a. 1396);

dan mag men hierbij gerustelijk aan *heerlijke goederen* denken, omdat de bijstaande woorden tot dezelfde soort behooren. Leest men daarentegen elders:

> voir tienden, *vrone* ende gorsen, die sy in desen lande voirscr. hebben sullen,
> Mieris, IV. 194. *b.* (a. 1412);

dan is het onmogelijk uit te maken, of hier aan *heer-*

lijke regten, zoo als de tienden, of aan *vaste goederen*, zoo als de gorzen, moet worden gedacht.

Wij zien derhalve, dat de beteekenis van *het vroon* tweeledig is, zoodat men nooit in het algemeen kan zeggen: het moet zus of zoo worden opgevat, maar voor elk geval, hetzij uit den zamenhang, hetzij uit andere bekende omstandigheden, behoort te kiezen tusschen de beide opvattingen, die het woord gelijkelijk toelaat. Ook op de vraag, hoe het verstaan moet worden in onzen Leidschen giftbrief, of *vroon* daar een *regt* of een *water* beteekent, kan de beschouwing van het woord zelf geen voldoend antwoord geven. Dat antwoord is afhankelijk van de aanwijzingen, die wij òf uit het verband òf van elders kunnen verkrijgen, om onze keuze te bepalen.

Uit het onderling verband der bewoordingen: '*alsulcke visscheryen, omtrent onser stede gelegen, geheten dat Vroon*', wil ik liefst geene gevolgtrekkingen afleiden. Ik zou kunnen opmerken, dat het deelwoord *gelegen* veel eerder aan een *water* dan aan een *regt* doet denken. Doch hierover heb ik reeds vroeger gehandeld; het is onnoodig er op terug te komen. Ik zou kunnen zeggen: *het Vroon* is de benaming der *visscherien*: dit woord beteekent *vischwateren*, gelijk wij boven aantoonden: derhalve is ook *Vroon* de benaming dier *wateren*. Doch zoo doende zou ik zelf mij aan eene *petitio principii* schuldig maken, daar mijn geheele betoog geene andere strekking heeft dan juist die beteekenis van *visscherie* te bewijzen, die ik derhalve nergens in mijne redenering als bewezen mag aannemen, om daaruit de verklaring van een ander woord af te leiden.

Gelukkig mogen wij het verband der woorden zonder schade ter zijde stellen. Er zijn van elders voldoende aanwijzingen te bekomen, om met zekerheid te kunnen bepalen, dat inderdaad *het Vroon* niet anders zijn kan dan de naam van die wateren, uit welke het Haarlemmermeer is ontstaan, en welker nadere omschrijving in de keur van 28 Febr. 1594 wordt gevonden[1)].

1) Bij het noemen dezer Leidsche keur van 1594 veroorloof ik mij, hier in 't voorbijgaan te wijzen op eene omstandigheid, die in den loop van mijn betoog geene geschikte plaats kon vinden, maar echter niet onopgemerkt mag blijven. In het arrest van het Hof wordt de aanhef dezer keur (met verwijzing naar de *Handvesten van Leyden*, bl. 707) aldus aangehaald: '*Alsoo de stad Leyden in den jare MCCCCXXXIII van H.M. Hertoge Philips van Bourgondiën, in der tijd Grave van Hollandt, het recht vercregen heeft tot de visscherie in de Meeren*', enz., en daaruit afgeleid, dat Leiden 'dus alleen zegt in 1433 het regt tot de visscherijen in de meeren te hebben verkregen, niet de meeren zelve of den eigendom dier wateren'. Als men de *Handvesten* naslaat, zal men zien, dat deze aanhaling minder naauwkeurig is. Er staat niet: '*de visscher*IE IN *de Meeren*', maar '*de Visser*IEN VAN *de Meeren*'. Of het eerste juist alleen het vischregt zou aanduiden, laat ik daar; maar het tweede zegt kennelijk het tegendeel. Ook is het van belang, de keur verder in te zien. Er volgt onmiddellijk, dat Leiden van dien tijd af *'in geduyrighe ende vreedsamighe possessie ende gebruyck is gheweest van de volgende* WATEREN *ende visscheryen, diemen van oudts mit eenen name ghenoemt heeft het Vroon';* later heet het: *'tot welstant ende vorderinge van* HAER *voorsz.* WATEREN *ende visscherien';* en vervolgens wordt nog gesproken van 'STADTS WATEREN', waarmede, blijkens de vermelding van *meervisch*, weder de wateren van het Vroon bedoeld zijn. Ieder gevoelt, dat zóó de bekentenis van Leiden geheel anders luidt. Men mag vermoeden, dat de aangehaalde bewoordingen van het arrest misschien minder getrouw zijn afgedrukt. De authentieke tekst zal van deze vergissing wel wij gebleven zijn. Intusschen is het een merkwaardig voorbeeld, hoeveel er gelegen is aan naauwkeurige en volledige citaten, wil men niet een schrijver juist het tegendeel doen getuigen van hetgeen hij werkelijk getuigd heeft.

Drie verschillende bewijzen kunnen daarvoor worden bijgebragt:

1°. de gelijksoortige namen van andere visscherijen.

2°. een merkwaardig naamwoord, van *Vroon* afgeleid, dat allen twijfel aan de beteekenis van dit laatste opheft.

3°. de regtstreeksche getuigenissen van bevoegde tijdgenooten.

Elk dezer drie punten vereischt eenige toelichting.

1°. Wanneer de naam eener visscherij ons duister is, en wij in twijfel staan of die naam een *water* dan wel een *regt* beteekent, dan ligt de vraag voor de hand: welke namen droegen andere visscherijen? Het laat zich verwachten, dat gelijksoortige zaken met gelijksoortige namen werden aangeduid. Bleek het dus, dat alle ons bekende visscherijen haren naam aan een *regt* ontleenden, dan mogt men in billijkheid niet schromen, ook ons *Vroon* aldus te verklaren. Zijn daarentegen andere visscherijen altijd naar een *water* genoemd, dan mag men evenzeer het *Vroon* als een water beschouwen.

Welke namen van visscherijen zijn ons dan bekend? Ik heb die vraag reeds vroeger beantwoord (bl. 34 vlg.). Ook thans wil ik niet aandringen op de lange lijst, in de keur van 1594 te vinden, waarin de verschillende '*wateren ende visscheryen*', tot het Leidsche Vroon behoorende, worden opgesomd, alle met namen,

aan *meren, weteringen, zijlen, slooten* enz. ontleend. Het is waar, die lijst toont vrij duidelijk aan, welke soort van namen men eertijds aan visscherijen plagt te geven. Doch ik laat dit stuk opzettelijk daar, omdat het van lateren tijd is, en juist betrekking heeft op het *Leidsche Vroon*, welks beteekenis ik liever wil ophelderen door vergelijking der namen van andere visscherijen. Maar ook deze zijn niet minder beslissend. Drie verschillende visscherijen vonden wij met name genoemd: zij waren *de Wendeldijk, de Hinkelen* en *de Meer* geheeten. De eerste droeg den naam van een *dijk*, hetzij men daarbij aan een *vijver* of *vischwater* (Hoogd. *teich*) moet denken, of aan den *dijk* of *dam*, binnen welks boorden het water besloten was. De tweede werd *Hinkelen* genoemd: het was de eigennaam van een water, dat eertijds in Zeeland stroomde. De derde heette, kort en goed, *de Meer*. Is het dan niet blijkbaar, dat ook *Vroon* niet de benaming van een *regt*, maar de eigennaam van een *water* was? Is het denkelijk, dat *deze* visscherij alleen, bij uitzondering, een naam zou hebben gedragen, aan dien van alle andere zoo geheel ongelijksoortig? Eene gezonde uitlegkunde houdt zich aan den algemeenen regel, liever dan willekeurig eene uitzondering aan te nemen, die in elk geval niets meer zou wezen dan eene bloote onderstelling.

2°. Mogt al het gezegde iets te wenschen overlaten voor een volledig bewijs, ik heb in de tweede plaats eene bijzonderheid te vermelden, die allen redelijken twijfel opheft. Ik bedoel een merkwaardig naamwoord, van *Vroon* afgeleid, en dat uit zijnen aard niet anders

dan van een *plaatselijken* naam kan gevormd zijn. Het is de benaming *Vroners*, van diegenen gezegd, wier bedrijf de vischvangst in het *Vroon* is. Het werd bij de behandeling der regtzaak niet opgemerkt, omdat het verscholen lag in de *Verslagen en Berigten* der *Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde*. Men vindt het in een fragment eener oude keur der stad Leiden, door mij op de Stads-Bibliotheek te Haarlem ontdekt en in de gemelde *Verslagen* (1848, bl. 40-43) bekend gemaakt. Daar leest men (bl. 42):

> Item wie visch vercofte voir mach, verbuerde XII β; ende dien coop vanden visch mach ele mensche mede nemen die poorter is, also veel als hi wil: die des weygherde, verbuerde XII β. Ten sy levende visch, die *die Vroners* an die brugghe vercopen, ende dat ter scepen proevinghe. Ende ghien vischcopers en zullen meer te samen wesen dan sy twe, bi XII β.

Den juisten tijd, waartoe deze keur behoort, durf ik niet bepalen. Zij moet ouder zijn dan 17 Aug. 1420, want er wordt herhaaldelijk, nevens den *grave*, van den *burchgrave* gesproken, en het burggraafschap van Leiden werd op den genoemden dag aan den Graaf van Holland afgestaan. Veel ouder kan zij, naar de taal te oordeelen, niet wezen. Wij mogen ze zonder bezwaar omstreeks 1400 stellen. Maar dit doet niets ter zake. Waar in eene Leidsche keur, in eene verordening op het verkoopen van visch, gewag wordt gemaakt van *Vroners*, een naam blijkbaar van *Vroon* afgeleid, daar kan met dat *Vroon* niets anders bedoeld zijn dan hetzelfde *Vroon*, dat ons hier bezig houdt; en *Vroners* heeten kennelijk de visschers, die in het *Vroon* plagten te visschen en hunne vangst in de stad

ter markt bragten. Is nu van ons *Vroon* de benaming *Vroner* afgeleid, een naamwoord op *-er*, ter aanduiding van een manlijk persoon, dan kan *Vroon* onmogelijk iets anders wezen dan een *plaatselijke eigennaam*. Van geen naamwoord, hetzij een *regt* of wat dan ook beteekenende, is zulk eene afleiding bestaanbaar, die de taal alleen bij plaatsnamen kent. Een *Warmonder*, een *Sassenheimer*, een *Hillegommer*, een *Aalsmeerder* enz. zijn bekend. Zoo kunnen ook de *Vroners* geene andere personen geweest zijn, dan die wij vroeger (bl. 38) genoemd zagen als '*onse goede lude ende ondersaten, over al tusschen Hairlem ende Leyden omtrent onse vysscherien ende wateren voirsz. geseten*'. Die visscherijen en wateren heetten het *Vroon*. Daarom werden die lieden *Vroners* genoemd.

3°. Maar wat behoeven wij te vragen naar den aard van het Leidsche *Vroon*, waar de tijdgenooten zoo uitdrukkelijk getuigen? Ziethier, wat zij verklaren.

Hertog Albrecht zegt in den pachtbrief, ten jare 1392 aan Frank Poes gegeven:

> an onsen *water* tusschen Harlem ende Leiden, dat men *tFroen* hiet.
> Mieris, *H.v.L.* 697.

Zijn zoon Willem VI spreekt, in een lateren pachtbrief, van

> onse *visscherien ende wateren* tusschen Hairlem ende Leyden, diemen *tFroen* hiet.
> Mieris, IV. 341. *a* (a. 1415).

Willem's weduwe, Hertogin Margareta, noemt in 1435:

> onse *Vroon, gelegen* by ende omtrent onse stede van Leyden.
> Mieris, IV. 1064. *a.*

En nog in de keur van 1594 worden door Schout en Schepenen van Leiden vermeld:

> de volgende *wateren ende visscheryen*, diemen van oudts mit eenen name ghenoemt heeft *het Vroon*.
> Mieris, *H.v.L.* 708.

Waarlijk, voor iemand die buiten het regtsgeding staat, is het moeilijk te begrijpen, hoe er na zulke getuigenissen nog twijfel bestaan kan, of *het Vroon* een *regt* dan wel een *water* was. Waarom berustte men niet in zóó stellige, zóó beslissende verklaringen van zóó bevoegde personen? Misschien was de reden wel deze, dat men die oorkonden altijd las met het oog op de aanspraak van Leiden, en daardoor de aandacht minder onverdeeld bij de bewoordingen zelve bepaalde. Wij voor ons, wij vragen niet naar de bewering van Leiden: wij vragen alleen: wat was *het Vroon?* een *water* of een *regt?* En als dan Schout en Schepenen van Leiden ons verklaren, dat *het Vroon* van ouds de naam was van verschillende *wateren ende visscheryen*, dan slaan wij aan die verklaring geloof. Meent iemand welligt, dit getuigenis te moeten wantrouwen, als van de Regering van Leiden afkomstig? Ook bij de grootste achterdocht kan op *deze* woorden geene verdenking vallen. Al hadden ook Schout en Schepenen de bedoeling gehad, opzettelijk en ter kwader trouw, in hunne keur de regten van Leiden te ruim of verkeerd voor te stellen, nog ware het ondenkbaar, dat zij *het Vroon* als den collectiven naam van onderscheidene *wateren* hadden genoemd, wanneer niet inderdaad *het Vroon* de naam van die wateren was. Zou niet ieder inwoner der stad die woorden hebben

gelogenstraft? Ware het niet de ongerijmdheid zelve, in een openbaar stuk, een naam te vermelden als dien van een *water*, terwijl ieder wist dat die naam niet een *water*, maar een *regt* beteekende?

Doch men stelle gerust die Leidsche keur ter zijde. Nog is de zaak boven alle bedenking verheven. Hoe? de Graven van Holland zelven, Albrecht en Willem VI, spreken openlijk van ‘onsen *water* dat men *tFroen* hiet’; en *wij* zullen beweren, dat *het Vroon* geen *water* was, maar een *regt!* Beschouwt men welligt den brief als onecht? Houdt men deze woorden voor ondergeschoven, verminkt of op eenigerlei wijze bedorven? Meent men, dat onze Vorsten de wateren in hun eigen gebied niet kenden? Of dat zij arglistig wilden bedriegen? Niets van dit alles. Maar is het dan geoorloofd te twijfelen? Men bedenke het wel: als wij zóó de regtstreeksche getuigenissen onzer Hollandsche Graven verloochenen, dan is het niet het *Vroon* alleen dat in onzekerheid wegzinkt, maar dan gaat het grootste en beste deel onzer aloude historie verloren. Zulk een verlies is het gansche *Vroon* niet waard!

Wel mogt G. Van Hasselt, een onpartijdig getuige, die in 1777 het toekomstige regtsgeding niet voorzien kon, in eene aanteekening op Kiliaen schrijven (bl. 772):

> HET VROON, *piscina prope Leydam*.

Passen wij nu deze uitkomst toe op het woord *visscherien*, dan blijkt het nogmaals, dat onze uitlegging van dat woord den toets kan doorstaan. De *visscherien* waren geheeten *dat Vroon. Vroon* is de collective naam van onderscheidene bijeengelegene *wateren;* het is tevens de naam der *visscherien:* derhalve zijn die *visscherien* en die *wateren* hetzelfde. Juist dàt had ook het eerste gedeelte van ons onderzoek bewezen. Men ziet, hoe de beide deelen van ons betoog elkander steunen en bevestigen, en te zamen, in onverbrekelijk verband, ons noodzaken tot éénzelfde besluit: dat *visscherie* geen *vischregt*, maar zeer zeker een *vischwater* beteekent.

Nu ik eenmaal aan het schrijven ben over het Leidsche Vroon, mag ik een ander punt niet onaangeroerd laten, dat bij de behandeling der regtzaak ter sprake kwam en mede tot het gebied der taalkunde behoort. Ik bedoel de uitlegging der reeds vroeger genoemde woorden uit den pachtbrief van 1392, waar gesproken wordt van '*sulken pachte als Dirc Poes, sijn vader, van ons hadde an onsen water tusschen Harlem ende Leiden, dat men tFroen hiet*'[1]. In het arrest van het Hof vindt men deze woorden aangehaald, en daarbij de opmerking gevoegd: '*zoodat het was eene pacht* aan *het water, niet* van *het water*'. Dezelfde overweging was reeds in het vonnis der Amsterdamsche Regtbank opgenomen, waar men leest: '*pacht an onsen water*, hetgeen iets minder dan *pacht van onsen water* moest aanduiden'. En in gelijken zin is in de pleidooijen meer dan eens op dit onderscheid tusschen *an* en *van* gewezen.

Het is te hopen, dat deze uitlegging geringen invloed op de beslissing der zaak zal gehad hebben; want, hoe fijn de onderscheiding ook schijnen moge, zij wordt door de taal niet gewettigd, zij steunt op eene

1) Mieris, *H.v.L.* 697.

vergissing. Met alle hoogachting voor onze scherpzinnige regtsgeleerden mag ik dit zonder schroom verzekeren, wel overtuigd dat geen kenner der Mnl. taal mij zijne toestemming weigeren zal. Het gebruik van het voorzetsel *an* bij het ww. *hebben*, in een dergelijken zin, staat zoo vast als eenig punt uit onze spraakkunst staan kan. Dat voorzetsel werd noodwendig gevorderd, als men zeggen wilde, dat het water zelf in pacht was gegeven. *Van* daarentegen is hier volstrekt onbestaanbaar. '*Sulken pachte, als hi hadde van onsen water*', zou in 't Mnl. niets anders kunnen beteekenen, dan *'de pacht die hij van ons water gekregen had, die hem door ons water gegeven was';* gelijk er dan ook werkelijk staat: '*sulken pachte als hi van ons hadde*', d.i. als hij van ons had gekregen, als hem door ons was verleend. Ja, dit gebruik van *an* is zoo zeker en in 't Mnl. taaleigen gegrond, dat buiten twijfel ieder taalkundige, die in een oud charter de woorden ontmoette: '*sulke pacht, als hi hadde van onsen water*', daarbij terstond zou aanteekenen: *'Van*. Lees *an';* want evenzeer als het voorzetsel *van* hier ondenkbaar is, even stellig wordt *an* door het taalgebruik vereischt.

Doch ik behoef mij niet te beroepen op het eigenaardige taalgebruik van vroegere eeuwen, want datzelfde gebruik leeft nog heden onveranderd voort. Nog altijd bezigen wij het voorzetsel *aan* op dezelfde wijze, en wel bepaaldelijk waar sprake is van regtsbetrekkingen of overeenkomsten, op ééne lijn staande met den inhoud van den bedoelden brief, waarin van eene pachtverlenging voor den tijd van 20 jaren gesproken

wordt. Als ik zeg: *hoeveel jaren huur hebt gij nog aan uw huis?* dan meen ik wel zeker, dat gij het huis zelf hebt gehuurd, en niet het een of ander regt, aan dat huis verbonden. Of zeg ik: *hij heeft aan dat paard een besten koop*, of *hij heeft er een slechten ruil aan*, dan is even zeker de bedoeling, dat hij het paard zelf gekocht of ingeruild heeft, niet dat hij aan het paard den koop of den ruil van iets anders ontleent.

Op hetzelfde beginsel steunen ook andere soortgelijke uitdrukkingen, die wij in het dagelijksch leven gewoon zijn te bezigen, als: *Hij heeft er eene schoone erfenis aan. Zij hadden er een rijken buit aan. Ik heb aan dat landgoed eene rentegevende bezitting;* enz. Overal is de zaak, die met *aan* wordt verbonden, het wezenlijk objekt dat men *heeft;* het subst., dat bij het ww. *hebben* in den vierden naamval staat, dient om den oorsprong, den bijzonderen aard of de bijzondere betrekking van dat *hebben* uit te drukken.

Zelfs op personen wordt, in het gemeenzame spreken, dezelfde woordvoeging toegepast, als b.v.: *Ik heb altijd aan hem een getrouw vriend gehad*. Dit wil immers niet zeggen, dat ik door hem de vriendschap van een ander verkreeg; maar het beteekent blijkbaar, dat hij zelf altijd in vriendschapsbetrekking tot mij gestaan heeft. Evenzoo b.v.: *Als kind heeft hij aan haar eene zorgvuldige moeder gehad, maar nu heeft zij ook aan hem een dankbaren zoon;* enz.

Men gevoelt, dat in dergelijke spreekwijzen de bijvoeging van eene adjective bepaling eigenaardig is, juist omdat zij bestemd zijn, de hoedanigheid aan te wijzen der betrekking tusschen twee personen of tus-

schen een persoon en eene zaak. *Een besten koop, een slechten ruil, een getrouw vriend* enz.: overal wordt de kenmerkende eigenschap der betrekking aangewezen. In de woorden *hoeveel jaren huur* ligt hetzelfde begrip besloten alsof men zeide *eene hoeveel-jarige huur:* ook daar is derhalve in de gedachte eene dergelijke bepaling aanwezig. In den pachtbrief van 1392 wordt dan ook van *sulken pachte* gesproken: *sulken* is de collective uitdrukking van alle hoedanigheden der bedoelde pacht.

'*Zulke pacht, als hij had aan ons water*', geeft derhalve niet te kennen, dat hij aan het water de pacht van iets anders, d.i. van het vischregt, ontleende; maar het beteekent onloochenbaar, dat het water zelf het voorwerp der pacht was geweest. De wet der spraakkunst veroorlooft geene andere uitlegging.

Ik eindig hier mijne beschouwing. In hoeverre het mij gelukt zal zijn, den lezer te overtuigen, dat de beteekenis van *vischregt* in de 15^{e} eeuw *niet* bestond, zal de uitkomst moeten leeren. Ik erken gaarne, dat een dergelijk *negatief* bewijs nooit met wiskundige zekerheid gegeven kan worden. Maar de *positive* bewijzen voor het *wel* bestaan der andere beteekenis zijn, dunkt mij, onwederlegbaar; al ware het alleen dit, dat de tijdgenooten het woord bovenaan door *piscina* verklaarden. Hoe men dan ook over het eerste punt denken moge, zooveel zal men, naar ik vertrouw, wel willen toestemmen, dat in het bovenstaande

drie stellingen voldoende bewezen en boven redelijken twijfel verheven zijn:

1°. dat *vischwater*, zoo al niet de eenige, dan toch de oorspronkelijke, eigenlijke en meest gewone beteekenis was van het oude *visscherie*.

2°. dat *het Vroon* de gemeenschappelijke naam was van verschillende wateren, tusschen Haarlem en Leiden gelegen.

3°. dat Dirc Poes het Vroon, het *water* zelf, in pacht heeft bezeten.

Uit deze drie stellingen, in onderlingen zamenhang beschouwd, is de noodwendige gevolgtrekking:

dat met *visscherien* in den giftbrief van 1433 niet anders dan *vischwateren* KAN bedoeld zijn;

en dat alzoo Hertog Filips de waarheid sprak, toen hij in eene latere oorkonde (29 Julij 1458) openlijk gewaagde van '*die voorsz.* MEEREN *ende visscheryen, die onse voornoemde Stede van Leyden van ons in erfpachte heeft*'.

De zaak van Leiden is door de regterlijke uitspraak beslist, in eersten aanleg en in hooger beroep. In zooverre heb ik, met al mijne visscherij, achter het net gevischt. Maar hetgeen mijn betoog mag getuigen voor het goed regt der historische taalstudie, dat, hoop ik, zal niet te loor gaan, - en dan is mijn oogmerk bereikt.

Febr. 1858.